

A MAGYAR NYELV NAPJA
2012. NOVEMBER 13.

Édes Anyanyelvünk

2012. OKTÓBER

XXXIV. ÉVF. 4. SZÁM

Id. Vastagh György:
Hegedűs cigány fiú

A TARTALOMBÓL:

Kováts Dániel:
Széphalom „gazdája”

Péntek János:
Otthon a nyelvben

Balázs Géza:
Budapestizmusok

Kemény Gábor:
Feledgetjük a latint

Büky László:
Bűnbaklövés

Zimányi Árpád:
A főnevek neméről

Simon Róbert Balázs:
A Kazinczy-verseny megnyitója

Czetter Ibolya:
„A magyar nyelv
mint hungarikum”

OKTV, magyar nyelv,
2012/13.

Cikkek, hírek, események,
nyelvi játékok 24 oldalon

É
A

Széphalom „gazdája” Fehér József 60 éves

Barátai, pályatársai köszöntötték Fehér Józsefet, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum és anyanyelvünk széphalmi múzeumának igazgatóját, a Kazinczy Ferenc Társaság elnökét 60. születésnapja alkalmából. Megemlékeztünk arról az életútról, amely egy bodroghalmi faluból, Bodroghalomról Széphalomig vezet. Kilométerben kicsiny a távolság, a megtett út mérföldkövei azonban jeles teljesítményekről tanúskodnak.

A sárospataki gimnáziumi diákévek, a nyíregyházi főiskolai és a debreceni egyetemi tanulmányok után 1975-től Sátoraljaújhelyen a közművelődés munkása lett Fehér József, hűséggel szolgálva a művelődéstörténeti, irodalmi és nyelvi értékek közvetítését, megőrzését. Munkálkodása nyomán megújult otthona van a Kazinczy Ferencről elnevezett intézménynek, amelyben a táj és a város helytörténetének, képzőművészeti kultúrájának, természeti értékeinek műhelye működik. Irodalomtörténet- és muzeológusként kiadványok sorában (*Poétai Gyűjtemény*, *A Kazinczy Ferenc Múzeum Füzetei* című sorozatokban, a Kazinczy Ferenc Társaság által gondozott kötetekben) éleszteti a zempléni alkotók emlékezetét, nyelvi hagyományait.

A széphalmi emlékhely gazdjaként megújította Kazinczy síremlékét, emléksarnokát; ott volt a Magyar Nyelv Múzeuma kezdeményezői közt, s a 2008 áprilisában történt kapunyitás óta lelkes munkatársaival kiállítások, rendezvények, tudományos tanácskozások sorával vonzza oda a látogatókat. A születésnap alkalmából adták ki barátai Fehér József esszéinek, tanulmányainak gyűjteményét *Józan ítélet és tiszta szív* címmel. Emberi tartásával Kazinczyt, egyik példaképét követi: „A virtus és ész elsőb, mint a fény”. Szívből kívánjuk, hogy sikerrel járja tovább útját Széphalom szellemében.

Kováts Dániel

Id. Vastagh György (1834–1922) Szegeden született nyolcgyermekes családban. 1849-ben – 15 évesen – beállt a honvédseregbe, ahol Kmetty György és Perczel Mór tábornokok alatt szolgált. A forradalom után Bécsben és Budapesten tanult, később Kolozsvárott, Bécsben, majd 1875-től Budapesten élt. Elsősorban arcképfestéssel foglalkozott, de oltárképeket és népeletképeket is készített naturalista felfogásban, és freskót is festett, pl. az Operaház számára. Főleg történelmi személyekről és korának nagyjairól készített portréival alkotott maradandót. Budapesten halt meg, majdnem 88 éves korában.

TARTALOM

Kováts Dániel: Széphalom „gazdája”	2
Péntek János: Otthon a nyelvben – húszéves az AESZ	3
Kovács József: Tűlbiztosítás a médiában	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Budapestizmusok	5
Bárány László: Céllirányos és célt tévesztett mondatok	6
Kemény Gábor: Feledgetjük a latint	7
Minya Károly: A neologizmusok szükségessége és szükségtelen voltáról	8
B. G.: „Üzenek az ifjúságnak...” Beszélgetés Láng Miklóssal	9
Büky László: Bűnbaklövés	10
Pienták Attila: Parancs	10
Zimányi Árpád: A főnevek neméről	11
Gerstner Károly: Etimológiai szótárak a Nyelvtudományi Intézetből	12
H. Varga Márta: „Kóstolja meg termékeink...”	13
Gerendeli György: Szürke eminenciások – két lábon és négy keréken	13
Kulcsár István: Még egyszer: pontatlanul ejtett idegen nevek	14
Holczer József: <i>Lezajlít(ani)</i>	14
Olvasónk írja	14
Balázs Géza: Heggyel az ég egybemosódik	15
Kazinczy-díj, Péchy Blanka-díj, 2012	16
Simon Róbert Balázs: A Kazinczy-verseny megnyitója	17
Czetter Ibolya: „A magyar nyelv mint hungarikum”	18
www.manyszi.hu	19
Hírek, események, tudósítások	20
Dóra Zoltán: <i>Party</i>	21
Pontozó	22
Keresztrejtvény	23
Új szavak, kifejezések (71.)	23
OKTV, magyar nyelv, 2012/13	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József (a szerkesztő-

bizottság elnöke), Grétsy László,

Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Judit,

Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás
Minisztérium,

NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM

a Nemzeti Kulturális
Alap,

Nemzeti
Kulturális
Alap

a Brokernet Jövő
Alapítvány,

BROKERNET
JÖVŐ ALAPÍTVÁNY

a Magyar Fejlesztési Bank
segíti.

Magyar Fejlesztési Bank
Zártkörűen Működő Részvénytársaság

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Otthon a nyelvben – húszéves az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége

Huszonkét évvel ezelőtt...

a szabadság élménye volt a legfontosabb, a nyelvhasználat szabadságának, a magyar nyelv nyilvános megjelenésének az élménye. El is kápráztatott bennünket a kezdeti hősi időszak, amikor a román televízióban is szólni lehetett magyarul, közéleti személyiségeink, politikusaink is magyarul beszélhettek, sőt román honfitársaink közül is nagyon sokan vették elő rejtett magyartudásukat, hogy aztán a későbbiekben és manapság is újra elrejtse. Velünk együtt a magyar nyelv is kikerült a diktatúra börtönéből. Háromszéki barátaink húsz évvel ezelőtt hivatalosan is bejegyeztették az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségét (AESZ). Tulit Ilona magyar szakos tanfelügyelő elnöke is lett az AESZ-nek, aztán Zsigmond Győző. A megye szaktanárai közül nagyon sokan játszottak kulcsszerepet a Szövetségben: Erdély Judit, Török Katalin és Péter Sándor, aztán Gazda József, valamint Ördög-Gyárfás Lajos. Annak kifejezése fontos volt, hogy az intézményesülő erdélyi anyanyelvi mozgalom csatlakozni kíván az anyaországihoz. Ezért a magyarországi Anyanyelvápolók Szövetsége neve egészült ki az *erdélyi* jelzővel. Már akkor sem volt közömbös, milyen lesz az a nyelv, amelyet és amelyen tanítani fognak iskoláinkban, amely mintává válik a kiterjedő médiában, amely egyre nagyobb teret kap a nyilvánosságban, és egyre inkább feltűnik majd a közígazgatásban, a hivatalokban, amelynek dominánsnak kell maradnia a magyar–román kétnyelvűségben. E feladatok fölismerésének a jegyében fokozatosan alakult ki a szövetség munkájának három alapvető területe: a mozgalom; a magyar nyelv és irodalom iskolai és iskolán kívüli oktatása; a melezített meg-alapozó szakmai munka: közösségeink nyelvi helyzetének és nyelvhasználatának tudományos igényű vizsgálata.

A magyar nyelv napjai ünnepével, ...

az ehhez kapcsolódó szakmai konferenciával, A Nyelvörzés Díjának átadásával, a Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedővel, a mesemondó versennyel így jártuk végig két évtized alatt nyelvi régióink foszló peremét és megtartó központjait: Nagybányát, Szatmárt, Nagyváradot, Aradot, Temesvárt, Dévát, Brassót, Csíkszeredát, de Udvarhelyt, Gyergyószentmiklóst, Nagynyedtet, Marosvásárhelyt és Zilahot is. És a magyar nyelvhatár tágabb körében, a Kárpát-medencei mozgalom résztvevőiként rendszeresen jelen voltunk Sátoraljaújhelyen, Széphalomban, Kassán, Győrben, Gyulán és Adán is.

A különböző régiók és az anyaország beszélői előbb némi meglepődéssel felfedezték egymást, rácsodálkoztak egymásra, élcelődtek egymással, lassan tudomásul vették, majd elfogadták egymást. Valóban elfogadták? Mi úgy gondoljuk, és ebben az anyanyelvi mozgalomnak is szerepe volt, hogy a versenyeken szereplő, anyanyelvi táboraikat látogató, iskolai cserelátogatáson részt vevő fiatalok jártak elől ebben az elfogadásban és elfogadtatásban. És talán nem túlozzuk el saját tevékenységünk jelentőségét, amikor azt mondjuk, hogy az AESZ fontos szereplője, kulcsszereplője volt a kapcsolatok építésének, az anyanyelvi mozgalom hálózatszerű kiterjesztésének.

Már jó ideje annak, hogy kitaposott útvonalak vezetnek Kézdivásárhelyről nemcsak Szentgyörgyre és Kolozsvárra, hanem Gyulára, Budapestre, Győrbe és Sátoraljaújhelyre is. És ez az út mindkét irányban járhatóan bizonyult. A kezdeti időszakban is tisztában voltunk azzal, hogy nem nekünk kell köz-

A szerző az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének elnöke. Részletek a 2012. május 18-án Sepsiszentgyörgyön tartott beszámolóiból. A teljes szöveg: www.kronika.ro. A szerk.

vetlenül hatással lennünk az erdélyi magyarok nyelvhasználatára, a nyelvi tudatosságot és felelősséget sem leszünk képesek csak magunk terjeszteni: ehhez meg kellett nyernünk azokat, akiknek szakmája a beszéd és az írás, befolyásolói, mintaadói a nyelvi közösségnek. A pedagógusokon kívül ilyen szerepük van a papoknak, a színészeknek, a rádiók és a televíziók munkatársainak.

Csak folyamatos szakmai munkával...

lehet megalapozni az oktatást, a mozgalmat. A 2001-ben akadémiai háttérrel intézményesült kutatóállomások együttműködése az éppen itt, Illyefalván rendezett nyári szemináriumokon vált annyira szorossá, hogy létrehozhatták az első és máig egyetlen Kárpát-medencei magyar kutatóhálózatot, a Terminit. Ennek a hálózatnak az erdélyi kutatóállomása a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kolozsvári és sepsiszentgyörgyi munkatársakkal, szoros szimbiózisban az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségével. 1990 óta fokozott az az elvárás, hogy a nyelvészek közvetlenül járuljanak hozzá a közösség érdekeit szem előtt tartó nyelvstratégia kidolgozásához és megvalósításához. Ez a hozzájárulás elsősorban a nyelvi tervezésben valószínűleg, és ennek alapvetően arra kell irányulnia, hogy minél kedvezőbbek legyenek a feltételei a magyar nyelv használatának és megtartásának. Ezeket a feltételeket nagyon tömören a következőkben határozhatjuk meg:

(1) Magukban a beszélőkben legyen meg a tudatos szándék és akarat, hogy meg akarjanak maradni a magyar nyelvben és magyar identitásukban. Ezért is különösen fontos, hogy a fiatalok fölfedezzék azt a többletet, amelyet csak anyanyelvük révén érhetnek el.

(2) Legyenek meg a jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételei a nyelvválasztásnak, ill. az anyanyelv szabad, teljes körű használatának. A beszélőknek minden támogatást meg kell adni ahhoz, hogy ismerjék nyelvi jogait, hogy éljenek, élhessenek velük, és legyenek érzékenyek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre.

(3) Legyenek meg a feltételei, forrásai és eszközei annak, hogy a beszélők folyamatosan gazdagíthassák anyanyelvi műveltségüket; legyen meg a lehetőségük a nyelv áthagyományozására nem csupán a családban, hanem a teljes körű intézményes oktatásban is.

(4) Elengedhetetlen, hogy a magyar nyelv minden további korszerűsítése, szabályozása, a szaknyelvek bővítése és anyanyelvűsítése a magyar nyelv egészében történjen; ilyen értelemben folytatni kell a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezés legfontosabb programját, a határtalanítást. A nyelvi otthonosságot, a használt nyelvváltozat által is kifejezett közösségi szolidaritást csak a nyelvjárások, a helyi változatok használata biztosíthatja. A beszélőket bátorítani kell arra, hogy használják anyanyelvüket, beleértve a helyi változatot, és tartózkodni kell attól, hogy bárki is megbélyegezze e változatok beszélőit.

(5) Minden eszközzel javítani kell a magyar nyelv presztízsét, külső megítélését.

Köszönöm a mindenkori munkatársaknak, hogy megtarthattuk hitelességünket. Nem harcoltunk, mint ahogy sokan állítják magukról Erdélyben, és hősök sem voltunk, de talán azt elmondhatjuk, hogy végeztük a dolgunkat, a közösségnek a nyelvvel foglalkozó, arra figyelő munkásai voltunk. Úgy gondoljuk, részünk van abban, hogy a nyelv belső mozgásában a korábbi, közel egy évszázados távolodás után a közeledés ideje következett el: a Kárpát-medencei magyarság nyelvi, kommunikációs közösséggé vált. Erősödött az erdélyi magyarok nyelvi öntudata, tudatosabbá vált a nyelvhasználat, spontánabbá a váltás a helyi változatok és a közmagyar között. Erősödtek a nyelvi hűség kötelei, növekedett a nyelvi igényesség a fiatalok körében. A szakmabeliek, a nyelvészek körében is ott vannak már a fiatalok az idősebbek mellett, akik folytatják és megújítják, korszerűbbé és hatékonyabbá teszik elődeik munkáját. És ez az új nemzedék is tudatában van annak, hogy a nyelvet megtartó közösség és a közösséget éltető nyelv sorsa elválaszthatatlan egymástól.

Péntek János

Túlbiztosítás a médiában

A nyelv művelők már többször szóvá tették, hogy sok gond van nálunk a megszólítással. Nem az ismerősök közötti beszélgetésekben vannak nehézségek, hanem akkor, amikor egy ismeretlen személyhez, vagy olyanhoz fordulunk, akinek valamilyen rangja, címe van, vagy pedig egy újságíró riportalánya. Nincs nehézség akkor, amikor az ember tudja, hogy tegezve vagy magázva forduljon a beszélgető társához, de bizonyos helyzetekben udvariatlanságnak érezzük, ha valaki egy püspökhöz, egyetemi tanárhoz a „Maga hová utazik?” kérdéssel fordul. (Erről Deme László is többször szolt és írt.)

A médiában úgy „oldják meg” ezt a kérdést, hogy a magázás és a tegezés helyett a riportalanyt a nevével nevezik. Ezzel szinte „túlbiztosítják” az érintett személyt. Ezt a megoldást a mindennapos érintkezésben szerencsére nem használjuk.

Bemutat az újságíró egy ismert színészt (vagy mást). A főcímben és az alcímben ott a neve: Beszélgetés *Kiss Fülöppel*; *Kiss Fülöp* a társalgóban fogad. Képek is vannak: *Kiss Fülöp* nyolcadikos korában; *Kiss Fülöp* tanyán a nagyszülei; *Kiss Fülöp* érettségi tablóképe; *Kiss Fülöp* első fellépése; *Kiss Fülöp* rajongói körében, stb. Ha csak a főcímben olvasnánk a nevét, akkor is tudnánk, hogy kiről van szó, de a beszélgetés közben is így szólítja a riporter: „Mi volt *Kiss Fülöp* első szerepe?; Milyen *Kiss Fülöp* szerepálma?; Mit tervez a nyárra *Kiss Fülöp*?”

Ugyanezt a stílust követik szinte mindennap a sportriporterek, pedig tudjuk, hogy tegezõ viszonyban vannak a sportolókkal: „*Kemény Dénes* mivel volt elégedett? Változtat-e *Kemény Dénes* az utolsó negyedre?”

Ha egy író, költõ életrajzát olvassuk, három-négy oldalon át elég harmadik személyben használni az állítmányt, tudjuk, hogy a címben lévõ személyről van szó, nem kell minden másodík-harmadík sorban megnevezni.

Ha egy négyszemközti beszélgetésben azt mondaná nekem valaki, hogy *Kovács József* ezt és ezt csinálta, arra gondolnék, hogy egy szintén *Kovács József* nevű valakiről beszél, de az nem én vagyok.

A hírszerkesztők találhatták ki a következő – naponta hallható – közléstípust: „*A szõvivõ* azt mondta, hogy ez igaz. *Nagy Dezsõ* hozzátette, lesznek változások”. Ha nem tudjuk, hogy a szõvivõ neve *Nagy Dezsõ*, joggal hihetjük, hogy valaki más egészítette ki a mondandóját. Még jobban érzõdik ez, ha valóban ismeretlen személyekről van szó: „*Az edzõ* azt mondta, hogy elégedett a két játékosal. *Tóth Géza* hozzátette: kell még egy jó kapus is.” Ebbõl nem tudhatjuk, hogy az edzõ neve *Tóth Géza*, vagy egy másik személy javasol kapust. Elkerülhetjük így: „*Tóth Géza edzõ* ezt és ezt mondta.” (Naponta halljuk ezt a hozzátette, szinte már közhelynek számító ígét.)

Az utóbbi egy-két évben takarékoskodnak az állítmannyal. Nem mondják ki a tudósításokban a közölte, jelenti, beszámol, értesít állítmányokat, hanem csak azt, hogy mi a neve a riporternek, és azt, hogy honnan jelent.

Naponta hússzor így: *Sas Béla*, *MTI hírcentrum*. Ezt a modoros formát követi a riporter is: *Pál János*, *igazgató*. Olyan ez, mint a színpadi mûvekben, amikor a szereplõ neve után kettõsponttal közlik a mondanivalóját: *Tamás: Jó napot. Pál: Honnan jöttél?*

A szavak bizonytalan ismerete is okozhat kétségeket a szereplõk kiléte felõl. Az ismert veszprémi utcai rablást kétféleképpen közölték egy órán belül: keresik a *baltás* támadót; errõl a másik jelentés már azt mondta, hogy a *fejszét* a barátnõje táskájába rejtette. Két tettes volt, vagy a riporter nem tudja megkülönböztetni a *bal-tát* a *fejszétõl*? Ugyanez fordult elõ a szombathelyi darabolós gyilkossal kapcsolatban is. *A ki kicsoda* mellé a *mi kicsoda* is kapcsolódik, mert mostanában keveredik a tárgy és a személy. Az egyik ismert és népszerű tévémûsorban a piaci árakat nézegetve így beszélgettek: *õ* főzõléknek való, *õ* sütni jó. A két *õ* burgonya volt. A baromfi-udvarban ugyanígy: *õ* a gyöngytyúk, *õ* a díszgalamb. Az egyik autós mûsorban: *õ* még Németországban készült, *õ* már Kecskeméten (autókról volt szó). Újabbban már tényleges megszemélyesítés is elõfordult az egyik szege-di tévé *Receptvarázs* címû adásában, ahol a mûsorvezetõ szemrebbenés nélkül felolvasta, hogy „valóságos vitaminbombát kapunk a *spárga személyében*”. A nagy nyelvi bizonytalanságra jellemzõ, hogy nemcsak tárgyból csinálnak élõt, hanem élõbõl is tárgyat. A *Duna World* április elején Gödöllõrõl sugárzott egy riportot, amelyben a lovaglással próbálkozó riporter azt mondta, hogy „felülök a *ló tetejére*”. Hadd hallják külföldi nemzetársaink, hogy a *ló háta* helyett itthon már *lótetõ* van.

A hírekben nem csupán a személyneveket ismétlik feleslegesen. Húsz-harminc másodpercig tartó közleményekben hallhatjuk: „*Szlovákiában* megalakult az új kormány. Nem maradt régi miniszter. A magyar kérdés még nem került elõ *Szlovákiában*. – *Szíriában* tüntetett az ellenzék. A rendõrség beavatkozott. Még nincsenek ENSZ-csapatok *Szíriában*.”

Ismétlés helyett a túlzott körülírás, pontoskodás tapasztalható az ilyen közlésekben: „*A Békés megyei Oroszházán* viharok voltak. – Ezt a Nobel-díjat a *norvégiai Oslóban* szokták átadni.” Egy átlagos mûveltségû ember nem keresné *Oroszházát* a Dunántúlon, *Oslót* sem Japánban. (Kisebbségi települések említésekor viszont indokolt lehet a megye vagy az ország jelzése.)

Láttuk, hogy a személyekkel, tárgyakkal milyen fura „mûveleteket” lehet csinálni. Nem meglepõ hát, hogy a számbeli egyeztetéssel is egyre több a gond. „Megérkezett két *ember*; *akik* bementek a házba.” Fele egyes szám, fele többes. „*A katonáknak* meg kell védenie a házat.” Mindennapos példák ezek is, sokszor a parlamenti beszédekben is elõfordulnak.

Szintén gyakoriak azok az egyeztetési hibák, amelyeket az elsietett fordításokban találunk. Ezekben a fordító meghagyja az idegen nyelvre jellemzõ szerkezetet: „*Vegyél tojásokat* a piacon, de *zöldséget* is!” A magyar azonban így szokta mondani: „*Veszek majd tojást, gyümölcsöt és zöldséget*.” Ezek helyett a többes szám meghagyása nyelvtani „zöldség”.

Kovács József

Miért érdekes?

Budapestizmusok

Berlinben az ember sajátos bédekkereket talál az újság-pavilonokban, mint például a *So red't der Berliner* (Így beszél a berlini – vidám nyelvkalauz). Ha vannak berlinizmusok, kell, hogy legyenek budapestizmusok is. Jókai Mór azt írja, hogy a pesti utcán inkább lehet német szót hallani, mint magyart, a Duna-vízét árulók azt kiabálják, hogy „dónauvösz”. Talán ezért nem érdekelt a magyar nyelvészeket Budapest nyelve.

A „pesti nyelv”, argó, fattyúnyelv

A pesti nyelv először Bárczi Géának tünt fel: 1932-ben kismonográfiát szentelt a témának. Szigorúan idézőjelezve „pesti nyelv”-nek a nagyvárosban létrejövő argót (jassznyelvet), illetve az abból kinövő, már nem titkos, nem csoporthoz kötött alacsonyabbrendű köznyelvet (mai szóval a szlenget) tartotta, vagyis az „alsóbb társadalmi rétegekben” kifejlődő „különleges” nyelvváltozatot. Innen ered például a *gagyi* (arany), a *pimf* (jelentéktelen, semmi ember) csakúgy, mint a *bambim* (a *bimbam* fordította), azaz a templom), a *csingefon* (telefon), a *slatyak* (sapka), a *citrompofozó* (utcaseprő), de még a *koporsószőg* (cigaretta) is.

Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály fattyúnyelvi szótára még többet tartalmaz ebből a nyelvvilágból. Egy kisebb válogatás meg is jelent belőle. A budapesti szlások között például ilyenekre akadunk: *amíg a készlet tart; annyi baj legyen, csak a vilamos menjen; a vérfagyasztó vizionlításra; a zágson tipikus esete; ezt a lemezt már ismerjük; itt állok megfürödvé; leesett a tantusz vagy a húsfilléres; találkozunk a családi sírboltban*. Hasonló kifejezésekre bukkanhatunk Hernádi Miklós Közhelyszótárában is.

Városi nyelvészet

A vidéki városok nyelvi föltárása egyszerűbbnek bizonyult. Bálint Sándor megalkotta a „szögedi” nemzetről szóló életművét (szótárt, frazeológiát, néprajzot), Debrecenben összeállították a Cívis-szótárt, Békés város monográfiájában szó van a város nyelvről... Budapest nyelvének kutatása sokáig megmaradt az érdeklődőknek: íróknak, újságíróknak. 1953-ban lett volna lehetőség ilyen városnyelvi kutatásra a Nagy-budapesti Néprajzi Munkaközösség keretében; de a munkaközösség a tervezésen, valamint az új peremkerületek némelyikében helytörténeti gyűjtemények létrehozásán túl nem sokat tett, még kevesebbet publikált. Benkő Loránd többször szorgalmazta a főváros nyelvének kutatását, G. Varga Györgyit is ő indította el ezen az úton.

Pedig Budapest „nyelve” roppant izgalmas. A pesti nyelv nemcsak argó, hanem felfedezhető valódi nyelvjárások is. Bárczi a belgiumi Liège-ről írja, hogy a város magva felé ékszerűen csatlakozó-kapcsolódó külterületek a maguk mögött lévő területek (vallon) nyelvjárását tükrözik. Ez a jelenség Budapesten is megfigyelhető! Az egyes városrészeknek sokkal erősebb a kapcsolata a sugarasan bevezető utak menti településekkel, mint keresztirányban a szomszéd külvárossal. Főnek Rákospalotával, Csömörnek, Kerepesnek, Kis- és Nagytar-

csának Cinkotával, Nagyiccével, Maglódnak Rákoskeresztúrral, Kőbányával, Vecsésnek Pestszentlőrincsel, Dunaharaszti-nak Soroksárral, Martonvásárnak, Érdnek Nagytétényrel van hagyományos (piaci) kapcsolata. A Gödöllői-dombság szlovák falvainak kultúrája Kelet-Pestre hatott; az utóbbi ötven év jelentős magyarországi kelet-középpont migrációjának, s vele együtt a Pest közeli déli-délkeleti falvak voltak befogadói. Érdre nagyobb számban költöztek a hányatott sorsú bukovinai székelyek.

Juhász Dezső felhívta a figyelmet a Rákospalotán megfigyelhető palóc nyelvjárásra. Rákospalotát a magyar nyelvjárástudomány számára egyedülállóan különös és nyelvészeti szempontból nagyon érdekes terepnek tartja. Itt ma is azt mondják az idősebb emberek, hogy *selem, petrezelem, leginy, gyin* (jön), *gyinnye, szeretyi*. Rákospalota soktemplos utcaálcáiban barangolva, a templomi éneket hallgatva, a piacra kimenve aligha gondolná valaki, hogy Budapesten van!

Az igazi pesti nyelv

És mi lenne a pesti nyelv? Leginkább a városi folklór nyelve. Scherz Ede gyűjteménye a rádió humoráról, Békés István pesti anekdotái, Eröss László könyve a pesti viccéről, Háty Ágnes városifolklór-szövegei, vagy éppen Balázs Géza graffiti-gyűjteménye a gödöllői helyiérdekű vasútról. Az antropológia másod-elemzésnek tartja, amikor magasabb kulturális rétegből következtetünk egy alacsonyabbra. Biztosak vagyunk abban, hogy Karinthy Frigyes nagyon sokat vett az aszfalthumorból. S azután ott van Esterházy KMP-je (Kis Magyar Pornográfia), Moldova kö-

bányai anekdotái, Mándy és Fejes csodálatos történetei, Temesi Híd és Pest kötetei tele városi történetekkel, Konrád látogatója és városalapítója. Mind oda- és visszatörténetek. Jönnek a folklórból, és tartanak a folklórhoz.

Példa néhány valódi budapestizmusra: *Kevés az olyan ember, akinek az arcképevel ki szokták tapétázni a Magyar Tudományos Akadémiát, Nehogy már a Lánchíd folyjon a Duna alatt, Olyan vagy, mint a lépcsőház: sötét és korlátolt, Olyan sötét vagy, hogy a szád-ban a Negró is világít, Megbukott, mint Rottenbiller, Vasedény orru bába, Mosolyszünet van a családban. Néhány újabb: *Megyek a Kikeába* (vagy a *madaras Tescóba*), *Mi megy a mosóporos tévében?* (Ez utóbbi a TV2 régebbi logóján alapul.)*

Nakája

A „pestiesen szólva” mondás ma közhelyjelölő (metainformációs marker). Akkor mondjuk, ha olyasmiről beszélünk, mint például az elismerést jelentő *nem semmi*. Vannak egyéb budapestizmusok is, például az egészen különös képzésű *nakája* (valakinek a valakije), amely a birtokos jelző ragjának és a rá kötelezően következő névelőnek a kapcsolata: -NAK + A = NAKA. (Pl. az apának a bátyja – továbbgondolható: sógor-koma, nagybácsi, urambátyám; talán nem is véletlen, hogy éppen ilyen agyafúrt nyelvtani formával nevezi meg a pesti nyelv; illetve egy konkrét példával: *Gipsz Jakab a miniszternek a nakája*.) Egészen furcsa nyelvtani alakzat: eufemizmus, ironia, szarkazmus együtt. De maga Gipsz Jakab és Lutz Gizi is budapestizmus.

Balázs Géza

A Centrál kávéház

Pesti tájszlások

Bárczi Géza felfedezett egy pesti városi nyelvjárási jelenséget: „Budapest egyes kerületeinek megvan a maguk tájszlása a jassz-nyelvben, s ezek között a legjellegzetesebb különbséget (a szókincsen kívül) éppen a képzők használatában lehet megállapítani. Így a Ferencvárosban (melyre a nagyszámú német köznyelvi szó is jellemző) kedvelt képző az -ás, Újpest az -a szóvéget, a liget az -aj, -esz képzőket kedveli. Így állnak elő ilyen változatok, mint *makás 'rejték' és stikás 'csend', maka és stika, makaj és stikesz...*” (Bárczi Géza: A „pesti nyelv”. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1932. 30. 2. sz. lapalji jegyzet.)

Célirányos és célt tévesztett mondatok

Az olvasás élményét olykor megzavarja, ha a mondatok elejéhez vissza-vissza kell térnünk a pontos megértésért. Amikor bölcsészhallgató voltam, a sok kötelező olvasmány feldolgozásakor különösen zavartak ezek az időrabló, a haladást lassító kitérők. Az ember hajlamos arra, hogy ilyenkor felfogóképességében keresse a hibát. Szövegértelmezői önbizalmamat még gólya koromban, mintegy varázsütésre, visszaadta Illyés Gyula prózája. Az ő mondatainak tartalma első olvasásra, visszafejtés nélkül is mindig föltárult előttem. Példáan célirányos fogalmazásmódja kezdettől lenyűgözött, de vezérelvét csak később, tanárként és szerkesztőként, sok-sok írásbeli vizsgafelelet és kézirat típushibáinak láttán véltem fölismerni.

Gyakran idézik Illyés és Kosztolányi egyik beszélgetését, amelyben megkérdezték egymástól, hogy kitől tanultak meg olyan jól magyarul. Mindketten azt válaszolták, hogy Jules Renard-tól. „Nevettünk – írta Illyés –, értve, milyen alapeleme a jó magyarságnak a világosság, az európaiasság” (*Kosztolányiról*). Prózastílusuk áttetsző volta elsősorban a sosem fölösleges szavak példaszzerű rendjének köszönhető. Anyanyelvünk egyik sajátossága a kötetlen szórend. A belőle fakadó nagyobb szabadság roppant mértékben tágítja a kifejezés lehetőségeit, de e téren is fenyeget a végletesség. Ha céltalanul, szeszélyesen térünk el a szavak logikus egymásutániságától, az a szabatosság rovására menő szabadosság.

Lássuk a típushibákat!

„**Fejleszteni** a társaság a behozatal, ezen belül a nyugati termékek ellenében a hazai kínálatot **akarta**.” (Egy szókapcsolat összetevői távolra kerültek egymástól. Logikusabban: „... a hazai kínálatot akarta fejleszteni.”)

„Ennek szabályozását sem **mulasztotta** a hatóság **el**.” (Az alany indokolatlanul az ige és az igekötő köze tola-kodott.)

„Utazása **után** **csupán** **röviden** időzött Kecskemé-**ten**.” (Egy végződés eltérő funkcióban való ismétlődése vagy halmozódása nehezítheti a megértést, és nem szép. Csinosabb lett volna ez: „... nem sokáig maradt Kecskemé-**ten**.”)

Az efféle hibákra korántsem mint a legsúlyosabbakra, ám mint talán a leggyakoribbakra figyeltem föl szerkesztői munkám során. Tapasztalataim szerint nem sokkal maradnak el mögöttük az idegenszerűségek (újban angol nyelvi hatásra a *hogy* kötőszó már-már kényszeres kerülése ismétlődéssel nem fenyegető esetekben is), az állítmány terpeszkedő kifejezéssé tétele a *jelent* igével, a *sámára* névutó elharapódzása a *-nak, -nek* rag rovására. (Egy fiktív mondatba foglalva: „**Elismerte, a** fogalmazás mindig kudarcot **jelentett számára**.”)

Az illyési mondat szerkesztésből a következő tanulságokat vontam le:

- A szókapcsolatok összetevői lehetőség szerint ne váljanak el egymástól, ne iktassunk közéjük egyéb bővítőket.

- Az ige és az igekötő a mondat aktuális tagolásában, az értelmi hangsúlyozásban rejlő ok nélkül ne távolodjon el egymástól.

- Azonos végződés többféle funkcióval inkább ne ismétlődjék, főként ne halmozódjék a mondatban.

Az úgynevezett balra építkező, vagyis olvasáskor az elejéhez való visszatérést igénylő mondat többnyire ütközik e javallatokkal. Túlterheli a fenttartott figyelmet, nem gördülékeny. Az elvont értekező prózában olykor elkerülhetetlen, de az igényes köznapi nyelvben és az irodalmi műfajokban más választásunk is van. Kosztolányi, Illyés és követőik jobbra építkező mondatai erre nyitották rá a szemem. Stilisztikai alapelvüknek vélem a szintagma-összetevők és általában a kölcsönviszonyban levő nyelvi elemek lehető közelségben tartására irányuló szórend kialakítását. Szép eszmény, érdemes törekednünk a megközelítésére.

Itt tartottam e gondolatmenet kifejtésében, amikor B. Lajos barátom, jó tollú lapszerkesztő, beszélgetésünk közben éppen Illyés mondatfűzésére terelte a szót. Amultán hallottam, hogy ő a sokféle tartalmat halmozó, fokozott figyelemösszpontosítást követelő, többszörösen összetett mondatokat találta jellemzőnek az író prózájára. Észleletünk eltérésének okát abban kerestem, hogy barátom főként az író nagyepikai alkotásaira gondolhat, én pedig kisebb lélegzetű műveket idéztem föl olvasmányaim közül. Elhatároztam, hogy belelapozok Illyés könyveibe, amelyek várakozásom szerint megerősítenek majd egy nyelvszemléleti feltevést. Azt ugyanis, hogy nem egyedi mondatokból épülnek föl a szövegek, hanem fordítva: az elővételezett kontextus alakítja a mondatokat. Például egy regény inkább megenged akár barokkos körmondatokat is, mint a leginkább célratoró műfaj, a novella.

Bármennyire nyitottan kezdtem is az újraolvasáshoz, nem éreztem zsúfoltnak Illyés sorait. Ráébredtem, hogy nemzedéki különbség választ el ifjú kollégámtól. Ő már az sms-ek szikár fogalmazásmódját tartja természetesnek, s a huszadik század irodalmi stílusát csaknem annyira nehézkesnek véli, mint amennyire én (mi tagadás) olykor terjengősnek a tizenkilencedik századét. Illyés összetett mondatai úgy hatnak rám, mint egyszerű mondatok egymásutánjai. Mintha csak az alany fölösleges, szájbarágó ismétlésének az elkerülésére irányuló szándék vonná egybe őket. Ennek az áttetszőségnek az elérése már az írásművészet titka. Nehéz lenne nyelvtani kulcsot adni hozzá, s nem is annyira az iskolában, mint inkább a népmesékből tanulható.

A természetes mondat szerkezetek napjaink irodalmában, különösen az úgynevezett posztmodern prózában gyakori támadás célpontjaivá váltak. E tendencia egyik jellemző megnyilvánulásaként őrzi emlékezetem a Nobel-díjas José Saramago *Jézus Krisztus evangéliuma* című regényét, amelynek mindegyik fejezete egyetlen, szünni nem akaró mondat. Azt, hogy e mesterkélt megoldás miféle szemléleti, stílári vagy lélektani nyereséggel jár, nem sikerült megfejtenem. De azt tudom, hogy a szöveg vesztített logikai fegyelméből, abból az eleganciából, amely még egy matematikai levezetésnek is esztétikai többletet kölcsönöz. A gondolategységek fellazulását az egész elbeszélés célirányosságának a hiánya hozhatta magával. Ez utóbbira jól rávilágít a könyv hetvenoldalas indítása, amely szinte egyetlen eseményt ábrázol, egy öregedő férfi reggeli vizeletürítését. A locsogás újabb kultusza várhatóan múló divatnak bizonyul. Az igazi írásművészet ennek az ellenkezője. Széchenyi István erre célzott, amikor fölpanaszolta: nincsen elegendő ideje ahhoz, hogy röviden írjon. A kikristályosodott gondolatmenet feszes mondatokban ölt testet. Lehetnek hosszúak vagy rövidek, de lötyögősek nem.

Bárány László

FELEDGETJÜK A LATINT

Lomb Kató, a híres „tizenhat nyelvű” tolmács írja egyik könyvében, hogy az idegen nyelv az egyetlen olyan dolog, amit rosszul is érdemes tudni. Ez igaz lehet a főként gyakorlati célokra használt élő nyelvekre (például amikor én külföldön angol próbálom magamat megértetni a repülőtérén vagy az utcán), a klasszikus nyelvekre azonban nem (úgy emlékszem, a jeles szerző nem is ezekre értette). Itt van például a latin, amely hazánkban évszázadokon át meghatározó szerepet töltött be a műveltség, a jogszolgáltatás, az egyházi élet, a közélet terén, s csak fokozatosan adta át helyét a magyarnak (aminek egyébként a soknemzetiségű történelmi Magyarországon nem csupán kedvező következményei voltak, illetve lettek).

Napjainkra a latin nyelv ismerete az általános műveltség peremére szorult: elemi iskolai oktatása lényegében megszűnt, a középiskolák nagy többségében sem tanítják, s ahol igen, ott is olyan minimális óraszámokban, amelyeknek a, mi tagadás, nem könnyű nyelvnek az érdemi elsajátítására esélyt sem ad. Van persze latin szakos egyetemi képzés a bölcsészkarokon (nem mindegyiken), de az ott végző hallgatók száma olyan csekély, hogy a latintudás fokozatos csökkenését nem tudja ellensúlyozni.

Érdekes viszont, hogy minél kevesebben rendelkeznek alapos ismeretekkel ezen a téren, annál többen – és persze annál kevesebb sikerrel – próbálják latintudásukat csillogtatni, főleg a médiában, de másutt is. Megfeledezvén arról a közmondásbeli bölcsességről, amely nemcsak az „arabus” nyelvre érvényes.

Néhány éve már foglalkoztam lapunkban ezzel a témával, de még egyszer előveszem, mert sok az új, egyre riasztóbb ismerethiányról, egyben felelőtlenségről tanúskodó példa.

Kezdjük a kiejtéssel! A Keleti pályaudvar hangosbemondója a Savaria-Scarbantia IC-vonat nevében Sopron latin nevét, a Scarbantia-t következetesen így ejti ki: „szkarbantia”, azaz *t*-vel. (Ezen a „következetességen” azonban nincs mit csodálkozni, hiszen hangfelvételtől megy a vonatok bemondása.) Akiből nem hiányzik teljesen a *sapientia* (bölcsesség) és az *eloquentia* (ékesszólás), az tudja, hogy ezeket a *t*-ket a klasszikus latin kiejtésnek még Rotterdami Erasmus által kodifikált szabályai szerint *c*-nek kell mondani, így „szkarbancia”.

Egy néhány évvel ezelőtti rádióműsorban az a fiatal muzeológus, aki a visszakapott (pontosabban: visszavásárolt) sárospataki ősnymtatványok budapesti, nemzeti múzeumi kiállítását rendezte, így ejtette ki (vagy négyyszer!) a későlatin filozófus és filológus, Boëthius nevét: „böcius”. Holott ebben a névben az *e* betű (mint ezt a rá olykor kitett két pont is mutatja) önálló magánhangzót jelöl: „bo-é-tiusz”, esetleg „bo-é-ciusz” (Magay Tamás kiejtési szótára az utóbbi ejtést és az ennek megfelelő Boëthius írásmódot is megengedi). De az *oe* itt nem olvad össze „ő”-vé, ahogyan a szakértőtől hallottuk.

A múlt év vége felé sűrűn emlegették a rádióban és a tévében a *Lege artis medicinae* című internetes orvosi lapot. A Kossuth rádió és (az előző napon) a tévéhíradó műsorvezetője a címet így mondta ki: „lég artisz...”. Pedig a *lex* ’törvény’ ablatívuszragos alakjában (*lege*) ki kell ejteni a szóvégi *e* hangot (néma *e* a franciában és az angolban van, a latinban nincs). A műsorvezető ezek szerint nem ismeri a *lege artis* (= a mesterség szabályai szerint) kifejezést, s aligha érti a latin címet, amelynek értelemszerű fordítása:

„az orvosi szakma szabályai szerint”. Mert ha értené, így mondaná: *lege artis*.

Ezzel a példával lényegében át is tértünk azokra a hibákra, amelyek a latin nyelvtan hiányos ismeretéből fakadnak. A Kossuth rádió Vasárnapi Újság című magazinjának műsorvezetője ebben a formában idézte a tokaji borra, különösen az aszúra vonatkozó, egyébként XIV. Lajos francia királynak tulajdonított latin mondást: „Vinum regnum – rex vinorum”. Jól hangzik ez a mondat, csak értelme nincs, legalábbis az első felének. A helyes szövege ugyanis ez: *vinum regum*, azaz ’a királyok bora’ (a *regum* a *rex* ’király’ főnév többes szám birtokos esetű alakja), s ez folytatódik a takaros kiazmussal (ABBA szerkezetű retorikai alakzattal): *rex vinorum*, vagyis ’a borok királya’. Mindennek tudásához nem kell Napkirálynak lennünk, elég hozzá az alapfokú latintudás. (Van persze *regnum* szó is a latinban: a *rex*-ből ered, és királyságot, birodalmat jelent, de ebben a mondásban semmi keresnivalója sincs.)

Ugyanilyen tájékozottságot (valójában tájékozatlanságot) árult el a latin nyelvtan terén az az építészmérnök, aki Az én hazám sorozatban így idézte II. Rákóczi Ferenc latin nyelvű jelmondatának egy részletét: „Pro Libertata”. A *pro* előjáró után a szó ablatívuszba kerül, ezért a *libertas* ’szabadság’ főnév ragozott alakja itt: *libertate*. A jelmondat teljes szövege pedig: „Cum Deo pro Patria et Libertate”, azaz ’Istennel a hazáért és a szabadságért’. Egy másik rádióműsorban a székesfehérvári Himer-ház kapcsán a riporter a *pater familiaris* kifejezést használta. Nos, némelyik apa vagy atya valóban lehet *familiáris*, azaz családias, de itt nem erről, hanem a *pater familias* (családfő, a nagycsalád feje) fogalmáról volt szó.

A latinban az *-us* végű főnevek rendszerint hímneműek, s ennek megfelelő végződésű melléknévi jelzőt kapnak. De nem mindig! Például az *opus* ’mű, műalkotás’ semlegesnemű. Ezért hibázott az a bemondónő, aki egy Chopin-zongoraest közvetítésében az *op. post.* rövidítést így oldotta fel: „opusz posztumusz”. Így kellett volna: „opusz posztumum”, vagyis a szerző halála után publikált mű. A közvetítés egyébként felvételtől szólt, lett volna tehát alkalom a lapszust kijavítani. De nem tették, mert nem vették észre. Egy másik, ezúttal nyomtatott sajtóbeli példa a nembeli egyeztetés elvételére: „A széles értelemben [!] vett olvasóközönséghez [...] a kevésbé piacképes műnemek, műfajok is eljutnak, a *magnus opusokról* nem is beszélve” (Vasárnapi Hírek, 2011. nov. 20., 15). A cikkírónak voltaképpen igaza van: ne is beszéljünk „magnus opusok”-ról, legfeljebb *magnum opusokról* vagy – jobb latin szórenddel – *opus magnumokról* (nagy művekről, főművekről).

Utolsónak hagyott példám olyan kirívó (és egyben hihetetlen), hogy tekintsük inkább nyelvbotlásnak, alkalmi szótévesztésnek, amelyet a szereplés izgalmában követett el egy interjúalany. De vigyázzunk, mert az ilyen példák előbb-utóbb követőkre találnak. A nyilatkozó ezt mondta valakiről (sajnos, nem írtam fel, hogy kiről): „Bécsben nagyon híres *kultúrmeccéna* volt” (Bartók rádió, 2009. okt. 2.). Úgy látszik, nem érezte a különbséget a Maecenas név és az abból eredő *meccénás* főnév végződése meg a többnyire hímneműsége jelző *-us* végződés között, ezért a női *meccénást* gondosan „nőnembe” tette: *meccéna*.

Tizenkét éve ebben a lapban arról írtam, hogy feledjük, feledgetjük a latint, vagy talán már meg sem tanuljuk. Ezek az újabb példák azt mutatják, hogy továbbra is fennáll ugyan a klasszikus nyelv presztízse, de e mögül a presztízsz mögül lassacskán elszivárog minden tudás.

Kemény Gábor

A neologizmusok szükséges és szükségtelen voltáról

Miként vélekedtek a neologizmusok, hapaxok használatáról a magyar és világirodalomban a költők, írók, irodalmárok, valamint a nyelvészek? Az alábbiakban néhány véleményt kívánok bemutatni pró és kontra.

Victor Hugo szerint „A neologizmus nyomorúságos menedéke a tehetségtelenségnek.” Zolnai Béla viszont épp ellenkezőleg vélekedett, egyenesen írói feladatnak tartja új szavak alkotását, és lelkesedéssel kiált fel: „Szabadságot az írónak! Aki tollat vesz kezébe, máris nyelvújító, nyelv gazdagító, stílusforradalmár.”

Annál elítélőbbben fogalmaz Horváth János irodalomtörténész, s a következőket írja a neologizmusokról és a neologizmusokat alkalmazó írókról: „Egyes szavak helyett összetett szót, több mondat helyett egyet erőszakolnak ki szükségtelenül. Túlsúlyfoltosság, homály jellemzi az ilyen mondatokat: ők bizonyára tömörségnek s mélységnek minősítik. Szükségtelennek mondtam e zsúfolt jellegű szóképzést, mert csak az vélheti elkerülhetetlennek, kit tökéletlen nyelvérzék vezet félre.”

Tolnai Vilmos elfogadja a költők, írók neologizálását: „A nyelv művész költő mindig csak részben talál kész nyelvet, részben maga teremti meg a maga nyelvet; új sajtásokat fedez föl benne, a kifejezésnek, a hatásnak új lehetőségeit.”

Vörösmarty így vall minderről: „Sokkal szívesebben élek más által alkotott, s már többször használt új szóval: mert a szócsinálás dicsőségénél inkább óhajtom azt, miért mindenikünk ír: a megértést.” Mindennek ellenére Vörösmarty gyakorta alkotott új kifejezéseket.

A klasszikus állandóságot követő nyelvideált Malherbe és Boileau képviselik. Eszerint a költő keresés, kísérletezés helyett csak egyértelmű és egyalakú, pontosan definiálható kifejezést használhat.

Kazinczy viszont – természetesen – az újítás mellett tör lándzsát: „Nékem az kecses, ami szokatlan.”

Arany János, miközben a nyelvújításról fejti ki véleményét, szól a neologizmusokhoz (hapax legomenonokhoz) fűződő viszonyáról is: „Valóban ideje most, midőn már az újítást a tömeg vette át, [...] hogy a hozzáértők e rakoncátlan újítási dühöt mérsékelni megpróbálják. De másfelől a legszigorúbb orthologia sem tilthatja meg, hogy a költő, ha lelke van, olykor, a hevület percében, vagy jellemző kifejezés okáért új szót és szótalmat ne teremtsen.”

Terestyéni Ferenc a következőket írja erről: „az írók és költők a neologizmusok használata terén nem viselkednek egyformán. Vannak köztük szenvedélyes újítók, hírhedt »szógyártók«, akik a szókészlet szűk voltának kényszerítő szükségére, részint esztétikai hatásra való hivatkozással okolják meg, helyesebben szeretnék megokolni nemegyszer már-már visszaélés számba menő újításaikat. Különböztetni kell azok közt, akik valódi tehetséggel, invenciával megáldva helyeseltető módon alkotnak új nyelvi eszközöket, és azok közt, akik meglevő vagy vélt szóteremtő erejüket fitogtatva nyakra-főre újítanak.”

Szabó Dezső véleményét a neologizmusról csak áttételesen ismerhetjük meg akkor, amikor Berzsenyi Dániel nyelvéről ír: „Berzsenyi legúnyolja Kölcsy szókifogató kritikáját. Az egészet kell nézni, úgy, ahogy az alkotás lázában egységbe verődött. Pedig benne is, mint minden nagy művészen, volt egy kitűnő mesterember is. Fúrja, faragja a szót, óriási erővel dolgozza a nyelvet.” Majd így folytatja, mintegy az ezt ellenzőkről szólva: „Új képzésű szavai, merészen energikus szókötései, ha ma jelennének meg a Nyugatban, feszítsd meg-re rikkantának derék, de a nyelv történetét nem ismerő konzervatív kritikásaink. Különbözik is minden nép irodalma mutatja, hogy a nyelv természetes fejlődése nem elégséges. Bizonyos időpontban művészi egyének erőszakos beavatkozására van szükség.”

Egyáltalán nem meglepő, hogy Szabó Dezső az újítások mellett van. Időzzünk még el egy kicsit nála, és nem (csak) azért, mert Wass Alberttel és Nyirő Józseffel együtt helyet kapott az új alaptantervben. Kevés író van a magyar irodalomban, aki olyan ellentmondásos személység lett volna, mint Szabó Dezső. Vezető író szeretett volna lenni, de még inkább eszméivel vezérlő politikus. Szépirodalmi alkotásaiba az első adandó alkalommal politikumot csejt, s a szereplők megszólalásaikban olykor Szabó Dezső egy-egy előadását szónokolták. Műveiben gyakran valósággal sziporkázott a gúny, a satirikus jellemzés, azonban ez neki kevés volt. Ő minden írásával hatni, nevelni, vezetni szeretett volna. Ellentmondásos az is, ahogyan őt értékelik. Egyvalamiben azonban kevésbé ütköznek össze a vélemények: stílusának, nyelvvezetésének megítélésében: szuggesztív, expresszív, magával ragadó, amit nem kis mértékben neologizmusainak köszönhet. Egyik méltatója szerint nyelvi találékonysága páratlan. Nem véletlen, hogy néhány leírt mondata, elmondott hasonlata egy-két nemzedéken át szállóige volt mindenki ajkán. Igaz, más vélemények szerint szótűzjátéka időnként elvonja a figyelmet a lényegről, a mű és az olvasó közé áll. Méltatói különbözőképpen ítélik meg a szókohász Szabó Dezső nyelvét. Gombos Gyula szerint az ő igazi ereje a nyelvében volt. „De az, hogy e kivételes képességével helyenként visszaélt, és vele fegyelmezetlenül bánt, sokszor akadályozta a regényírói ábrázolásában. Nagyon is tisztában volt a maga kivételes nyelvkésztségével, s ezért a kelletténél jobban szabadjára engedte a nyelv öntevékeny buzgóságát. A Szabó Dezső-i stílust, sajnos, tetten lehet érni, hogy ily módon gépiesíti önmagát, a nagy nyelvi apparátus forog, hányja magából az eredetinek szánt fordulatot.”

Monográfusa, Nagy Péter szerint Szabó Dezső zsúfolt nyelve, expresszionista nyelv- és víziókezelése hozzájárult a század első harmadában a modern próza felszabadításához, de egész modora és modorossága, túlszágázottsága, túlzottan öblös zengzetessége a század tízes-húszas éveinek kordivatához kötik, így későbbi olvasója aligha érezheti át hajdani varázsát.

Jómagam mint későbbi olvasó nagyon élveztem *Az el sodort falut* plasztikussága, szókimondása, merész szóalkotásai miatt. Egy későbbi írásomban még részletezni kívánom mindezt.

Nemrégiben valahol azt olvastam, hogy „kéréséletű neologizmus”. A jelző hangulata (konnotációja) némileg rosszaló. Tehát végül is kinek van igaza a neologizmusok szükséges és szükségtelen voltában? A döntést az olvasóra bízom.

Minya Károly

„Üzenek az ifjúságnak...”

Beszélgetés Láng Miklóssal

– *Miklós bátyám! Csaknem száz évet tudsz áttekinteni – friss emlékezettel. Kérlek, idézd fel a legkorábbi és a legfrissebb nyelvi emlényedet!*

– A legkorábbi nyelvi emlékem 1930-ból származik, amikor az első gimnáziumi magyartanárom egy zárthelyi dolgozatomat példaként felolvasta az osztályban. Az utolsó két balatonalmádi, helyi „siker”: egy bolt kirakatában kijavítottam az „árú” szót a „naponta friss árú” szövegben. A másik: a „Vizimúzeum” első *i* betűjét hosszúra cseréltettem. Két évbe került.

– *Hol és hogyan kezdődött számodra a nyelvművelés? Egyáltalán: nyelvművelőnek tartod magad?*

– Igen, nyelvművelőnek tartom magam, de nem szakembernek. Munkám 1958-ban kezdődött, amikor egy szaklap, a *Gyógyszerészet* technikai szerkesztője voltam, és a kéziratokban tömegével talákoztam nyelvhelyességi hibákkal. Miután sorozatosan találtam hasonló hibákat, „Fogalmazzunk igényesebben!” címmel rovatot indítottam a lapban. Minden számba írtam egy cikket, a kéziratokban találtak adták a témát. Ez olyan népszerű lett, hogy már 35 éve visszavonultam a laptól, amikor megkeresett a fellelős szerkesztő, és arra kért, hogy folytassam a rovatomat. Természetesen örömmel vállaltam. Később tervezték sok száz cikkem kiadását, de ez anyagi okokból elmaradt. A lapot kiadó Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság tiszteletbeli szenátorrá választott meg.

– *Hogyan tudnád nyelvi megfigyeléseiddel, észrevételeiddel összefoglalni az elmúlt évszázadot?*

– A gondolkodóképes utóbbi nyolcvan évemben anyanyelvünk romlását tapasztaltam. Ismert nyelvészeink hasztalan írناk a mindig visszatérő „típushibák” ellen, ezek tovább élnek a médiában. A beáramló sok idegen, főleg angol szóra, ha nem sikerül azonnal magyart találni, akkor úgy marad. Máskor az erőltetett magyartartás került csődbe, azaz visszaállt az eredeti szó. Nem vált be a *távbeszélő*, maradt a *telefon*; a *távolbalátó* sem vált használatossá, maradt a *televízió*, röviden *tévé*. Az *e-mailt* már nem lehet kiirtani, hiába használja az Édes Anyanyelvünk a *villámposta* szót, ez túl hosszú; az általam javasolt rövidített formáját (*vipo*) pedig a nyelvészek nem fogadják el.

– *Mit szeretsz, és mit nem szeretsz a mai magyar nyelvművelésben?*

– Szeretem, hogy ontják a kiadók a nyelvünkkel foglalkozó könyveket, de jobban örülnék, ha kevesebb lenne, ám azok lé-

Névjegy

1919-ben, Békéscsabán születtem. Ott érettségiztem, majd ún. nem okleveles közgazdász lettem, s ezen a területen dolgoztam (pl. főkönyvelőként is). 1943-ban hívtak be katonai szolgálatra. 1944-ben megnősültem; gyermekünk nem született. 1945 májusától 1946 júniusáig amerikai hadifogságban éltem (a feleségemmel együtt). Erről később könyvet írtam. Értelmiségi származásom és „nyugatos” voltom miatt nehezen kaptam munkát, de ahol dolgoztam, ott megbecsültek (Tevan, most Kner, majd a budapesti Révai Nyomda, Országos Papíripari Vállalat, ahol már pénzügyi osztályvezető lehettem; az Országos Kutató és Fűró Vállalat részlegénél főkönyvelő; végül a Prometheus Tűzeléstechnikai Vállalatnál fősztályvezető). 1977-ben rokkantnyugdíjas lettem (később egészségem helyreállt). 1997 óta élek Balatonalmádiban.

nyegre törők, közérthetőbbek és olcsóbbak lennének. Nem jó, ha csak a szakemberek kezéhez jutnak el.

– *Keves nyelvművelő mondhatja el magáról, hogy kézzelfogható sikert ért el egy javaslata. Te azonban elmondhatod...*

– Több évi szívós munkával sikert értem el egy miniszteri rendelet módosításával. Ennek nyomán a gyógyszerek reklámozásához addig kötelezően használt mondatot a törvény kijavította: *a mellékhatások tekintetében helyett a mellékhatásokról...* Ezt Te magad is sikernek ítéled, és az Édes Anyanyelvünkben egy oldalt szenteltél a munkámnak.

– *Kevesen tudják, hogy szépirodalmi „zsengéid” is vannak, a legutóbbi könyved pedig kisebb írásokból, novellákból áll. Vissza-megyek a mamához című elbeszélésgyűjteményed magam is olvastam. Megfogott benne a líraiság, a kedvesség, az emberség, valamiféle szeretet-kisugárzás... Jól látom?*

– Jól látod. Tizenhárom kis könyvem jelent meg, és azt mondhatom, hogy nyíltan vagy szellemében mindegyik a szeretetről, az igazság győzelméről szól. Könyveim közül kiemelnek még hármat: *Agí* (kisregény), *Hadifogság asszonyostól* (két kiadást megért, „történelmi” kisregény), *Legénylakás Caracasban* (kisregény).

– *Ma is dolgozol: ezekre a kérdésekre „ímélfordultával” válaszolsz, írsz az Édes Anyanyelvünkbe, a Tetten ért szavakba... Hogy bírod erővel?*

– Nem szeretnék a nyelvműveléstől elszakadni. Munkámat azonban korlátozza (a tehetségen kívül) szemem romlása is, ezért csak korlátozottan használhatom a számítógépet. Témáim halmozódnak, de formába öntésükhöz gyengének érzem anyanyelvi tudásomat. Most inkább esszéket, novellákat írok a Kláris című irodalmi folyóiratba (ahol nemrég irodalmi díjat nyertem). Hogy bírom? Vigyázok magamra, és vigyáznak rám itteni szeretteim.

– *Adottság, szerencse, de talán tudatos életprogram is az időskori jó fizikai és szellemi állapot. Balatonalmádiban élsz, néhány éve „felugrottál” Budapestre a Tinta Könyvkiadó bemutatójára. Mi a titka ennek a rugalmasságnak? Hogy telik egy napod?*

– Drága feleségem 15 éve hunyt el. Rokonaim akkor hívtak el Almádiba, hogy ne éljek Pesten egyedül. E ténynek, valamint a napi sétáimnak, a téli-nyári úszásnak köszönhetem, hogy nem érzem a 92. évemet. De budapesti programokat már csak akkor vállallok, ha aznap vissza tudok utazni. Napjaim órái rohannak; többnyire marad másnapra is teendőm. Segíték a kisebb házimunkákban, főleg, amit ülve lehet végezni (diótörés, -tisztítás, -darálás; én vagyok a „konzervmester”: rakom el a gyümölcsöket, zöldbabot stb.; locsolom a kertet, amikor kell; passzióval mosogatok), de kis kocsimmal elszaladok a boltba is, ha hiányzik valami. (Jogosítványomat az idén is két évre hosszabbították meg.) Jut időm olvasásra, rejtvények fejtésére és készítésére is.

– *Mit üzensz az ifjúságnak?*

– Szeretek fiatalokkal beszélgetni. Csodálkozom azon, hogy mennyi minden nem érdekli őket (történelmünk, irodalmunk és nagyjai, Magyarország tájai és ide sorolhatom az anyanyelvünk iránti közömbösséget is). Üzenek, de úgysem hallgatnak rám: tartózkodjanak a rászokástól (cigaretta, ital, drog), válogassák meg barátaikat, barátnőiket: ismerjék meg a szüleiket, mutassák be a szüleiknek; se az esti lődörgést, se a tévé melletti lecövekelést nem ajánlom, helyette vegyenek elő egy-egy jó könyvet, ezekről beszélgessenek el barátaikkal, barátnőikkel. A manapság divatos „együtt járás” helyett keressék meg azt a személyt, akivel életüket hűségben és törvényes házasságban le tudják élni. Így lesz életük nyugodt, boldog, kiegyensúlyozott – miként az enyém volt 54 éven át. És ezt igyekszem tartani most is.

B. G.

Bűnbaklövés

A baklövés nem éppen ritka eset, megeshet akárkivel. Petőfi szépprózai művének, A hóhér kötelének férfi hőse elpirul, amikor észreveszi, hogy szerelmének udvarolva baklövést követett el: „Ah! – kezdém, hogy pirulásom okát palástoljam –, ez a szél úgy kifújja az ember képét... – Szél!? – kérde Róza mosolyogva. [...] Lehetetlen, hiszen íme a kertben a fák leveli meg sem mozdulnak. Úgy bizonyosan megállt már – válaszoltam még jobban elpirulva, hogy *baklövés*met észrevettem.”

A nevetséges tévedés vagy hiba *baklövés* elnevezését a német nyelvből vettük át: *einen Bock schießen*. A kifejezés a XVI. századi német lövészegyletek nyelvhasználatából származik, ugyanis a lövészversenyek legrosszabb lövője kecskebakot kapott vigaszdíjként.

Napjaink nyelvi és nem nyelvi viselkedése miatt sem elpirulni, sem kecskebakocskát kapni, amennyire tudom, alig-alig szokás, pedig az előbbi miatt bizonyára nemegyszer lehetne. Nemrég például azt olvastam az egyik napilapban, hogy az értelmiség két csoportját „szabályos bűnbakként beáldozták az elégedetlenség oltárán”. Nos, van itt pirulnivaló. Gondoljuk meg: milyen is lehet a szabályos bűnbak, és milyen a szabálytalan... Bizonyára a „beáldozás” módjára gondolt az író, aki meglehetősen naprakész a városi nyelvben, ebben van ugyanis a *förládoz* helyett *beáldoz* (és a hasonlók, mint a *bedől*; ez a szó és társai az újságnyelvben meg a kevésbé választékos köznyelvben lassanként szokássá válnak). Hanem igazán pironkodni, sőt elvörösödni az oltár említése miatt kellene, hiszen a bűnbakot oltáron förládozni – jó: beáldozni – nem volt szokás. Az elégedetlenség oltára körül itt bizony füst kering, hogy Káin és Ábel történetére utaljak, amelyben Káin zsenge termést, testvére elsőszülött bányát ajánlott föl Istennek áldozatul, aki

csupán az utóbbit fogadta el, amint a felszálló füst jelezte volt.

A bűnbak mint olyan szintén a héber mitológiából ismeretes. Semcházáj és Ázáel Isten bizalmát bíró angyalok voltak, lementek a földre, és fölgerjedtek Éva leányai iránt. Velük Semcházáj két szörnyfiat nemzett. Ázáel feltalálta az ékszereket és a szépítőszerket, amelyekkel a nők el tudják csábítani a férfiakat. Semcházáj megbánta bűneit, és a déli égboltra ment: fejjel lefelé lóg mint csillagkép (a görögök Óriónnak mondták). Ázáelben nem volt bűnbánat, tovább kínálhatta a díszeket és tarka ruhákat a nőknek. Ezért az engesztelés napján a zsidók minden évben egy bakkecskét – amelyre felhalmozták bűneiket – vetettek le Ázáelnek, a bukott angyalnak egy sziklaszirtról (a mai Haradán, Jeruzsálemtől három kilométernyire délkeletre), hogy vigye magával Izrael bűneit, amelyek hiedelmük szerint ekként Ázáelra szálltak vissza. Mindez részletesen olvasható például Robert Graves és Raphael Patai könyvében (Héber mítoszok), de Mózes III. könyve (Leviticus) is megírja a Bibliában, hogy Áron, hogy a bűnök rászálljanak, a bak fejére teszi kezét, aztán az így bűnösnek nyilvánított állatot kivezették a pusztába. A bibliai történet révén más nyelvekben is a mi *bűnbak* szavunkhoz hasonló kifejezések alakultak: az angolban *scapegoul*, az olaszban *capro espiatorio*, a németben *Sündenbock* stb.

A sajtó nyelve virágos rét, az említettem füstös mellett napsütéses helyek is bőven vannak. 1874-ben Mikszáth Kálmán újságcikkben írja: „Csak néhány nap óta is a sajtóvétségekre a lehető legnagyobb hatáskörrel felruházott esküdtszéki intézmény olyan két *bakot lőtt*, minőre csak Franciaországból emlékszünk...” S hogy frissebb példa is legyen (kigyomláltam belőle a helyesírási gatz): „Gy. F. ahogy mondani szokás, elviszi a balhét, s öszövétségi szokás szerint mint bűnbak hagyja magát kiűzetni a politikai sivatagba?”

Büky László

PARANCS

Vajon feltűnt-e a televíziót is néző olvasónak? Vetélkedők, tehetségkutatók tömegele árasztja el a kereskedelmének becézett adókat, ezeket a műsorokat pedig természetesen sűrűn szakítják meg reklámblokkok. Egy ideje a műsorvezetők szinte egy szabásra két formulával szakítják meg az egyébként akár érdekes adást is: „*Most tartunk egy nagyon-nagyon rövid kis szünetet*”, illetve: „*Ne menjenek sehová, hamarosan jövünk vissza!*”

Az első fordulat legalább kiszámítható: tudjuk, hogy nagyjából ötpercnyi reklám és műsorajánló következik – sajnos, nem „nagyon-nagyon rövid kis” terjedelem ez. Megjegyzendő, hogy ez a szóhalmaz önmagában véve is stílustalan. Említésre méltóbb azonban a másik idézett frázis: „*Ne menjenek sehová!*” A latin megkülönbözteti a szinte le sem fordítható két nyelvi kategóriát, a vocativust (megszólítómód?, felhívómód?) és az imperativust (felszólítómód?, parancsolómód?). Mármost a „*Ne menjenek sehová!*” magyar fül számára egyértelmű-

en parancsként hangzik. Enyhébb változataival is találkozhatunk, közszolgálati rádióadónk is él a „*maradjanak velünk*”, „*hallgassanak minket*” kitételekkel, ám ezek a felszólítások mégiscsak udvariasak. Ezzel szemben: „*Ne menjenek sehová!*” A néző oda megy, ahová akar.

Különösen, ha reklámidőről van szó. Nyilván nem titok: a legtöbb ember ilyenkor ágyazni megy, lefektetni gyermekét, esetleg összekészíteni vacsoráját, vagy éppen tisztálkodni.

A televíziós szerkesztők-műsorvezetők mégis makacsul marasztalnak – parancsszóval. (Nem melleleg: ha a nézőnek nem szabad mennie, nekik miért szabad? Vö. „*mindjárt jövünk vissza*”). Imperativusuk dagályos, közheyes, és – hisszük – hatástalan.

Pienták Attila

Doktorandusz – doktoranda, emeritus – emerita

A főnevek neméről

Néhány ritkábban használatos idegen szavunk sajátos változást mutat. Bizonyos főnevek esetében a mai magyar nyelvhasználat kezdi elkülöníteni a megnevezett személy nemét. Az alaki kettősség az indoeurópai átadó nyelvekből ered, bemutatandó példáinkban a latin eredetű formák részben angol közvetítéssel kerülnek hozzánk, illetőleg befolyásolják szóválasztásunkat. Foglalkozásnevekben, megszólításokban egyre gyakoribb a két nem megkülönböztetése: *doktor – doktornő, képviselő – képviselőnő, rendőr – rendőrnő, ügyész – ügyésznő*. A férfi-női megkülönböztetés igénye tehát belső fejleményként is igazolható, sőt, bizonyos, már eleve nőkhöz kötődő foglalkozások megjelölésében hagyományosnak is tekinthető: *óvónő, tanítónő, varrónő* stb. Ehhez járul hozzá újabban az idegen szavak átvételéből, illetve használati szabályainak alkalmazásából fakadó hatás. Az okok messzire vezetnek, e helyütt legyen elég csupán röviden utalni a két nem társadalmi egyenrangúságát követő nyelvi egyenrangúságra, amelyet szakkifejezéssel politikailag korrekt nyelvhasználatnak neveznek. Egyenrangúság helyett valójában egyenrangúsítást kell mondanunk, hiszen ezt erősítő, ezt célzó folyamatnak vagyunk tanúi.

Az egyetemeken dolgozók tisztában vannak a *professor emeritus* fogalmával. Azoknak a hetvenedik életévüket betöltött egyetemi tanároknak adományozhatják ezt a címet, akik egész életpályájukon kiemelkedő munkát végeztek. Az *emeritus* melléknév jelentése a latinban: 'érdemes, kiérdemesült'. A megnevezés mindaddig férfiakra és nőkre egyaránt vonatkozott. A 2012-ben elfogadott új felsőoktatási törvény viszont már kettős alakot tartalmaz: *professor emeritus* és *professor emerita*. Csak nyelvi érdekességképpen: a szó szerkezet megfordítható, és ritka kifejezésként, nem hivatalosan létezik az *emeritált professor* megnevezés is, amely csak ebben a magyaros formában írható.

Ugyancsak változóféltben van a doktori fokozatszerzés előtt állók megnevezése. Eddig a *doktorandusz* fogalmába beletartoztak mind a férfiak, mind pedig a nők, újabban viszont itt is megjelent az alaki kettősség: *doktorandusz – doktoranda*. A korábbi tudományos minősítési rendszerben a *kandidátus* ugyancsak egyalakú főnév volt, pl. a *nyelvtudomány kandidátusa* ('jelölt'-je). A szó nőnemű párja, a *kandidáta* nem volt közhasználatú, de sajátos hangulatú, egyedi előfordulásával találkozhatunk Kaffka Margit Hangyaboly című regényében az apácájelöltekre vonatkoztatva. Ugyancsak a múltba vész a *medikus – medika* alaki kettőssége. Korábbi nyelvhasználatunkban kikristályosodott az a gyakorlat, hogy összefoglaló megnevezésként, megszólításként a hímnemű forma szolgált, míg a személyre szabott, egyedi esetekben érvényesült a kettősség.

Érdekes kérdés az is, hogy nagy múltú és hangulatos *öregdiák* szavunk miért vált szalonképtelenné. A változás, illetőleg váltás háttérében bizonyára több ok rejlik, s ezek együttes közrehatásaként egészen új idegen forma terjed, az *alumni*. Manapság kívánalom a korrekt nyelvhasználat, s ennek fogalmkörébe talán nem illeszkedik bele tökéletesen az *öregdiák*, mindenképp az összetételi előtag, a melléknév jelentéstartalma miatt. Kiváltképp így érezhetik ezt a hölgyek. A váltás másik oka az idegen kifejezések magasabb (vagy inkább annak vélt) presztízse, valamint a divathullám: ma ez a korszerű megnevezés, ráadásul nemzetközileg csereszabatos. A nagy egyetemek *öregdiák-egyesületeinek* ugyanis célszerű olyan nevet adni, amely idegenek számára is érthető. Már csak azért is, mert külföldi diákok egyre nagyobb számban tanulnak nálunk. Így válhatott nemzetközi szóvá az *alumni*, elég, ha a hazai és a külföldi egyetemek honlapját megnézzük, itthon is terjed az *alumni, alumnitalálkozó, alumniszervezet, alumniszövetség, alumnilap* fogalma.

A kifejezés értelmezéséhez egy lépéssel vissza kell mennünk, mégpedig az *alumnátus* vagy az *alumneum* fogalmáig. Ez a latin szó bentlakásos iskolát, teljes ellátást nyújtó tanintézetet, illetőleg papneveldeket jelentett. Az *alumnus* pedig az alumnátus neveltje, tehát tanítvány, papnövendék. A Bakos-féle Idegen szavak és kifejezések szótárának 2002-es, bővített kiadása ennél a pontnál megáll, kiterjedtebb értelmezést nem ad. Ezen persze nem csodálkozhatunk, hiszen az *alumni* népszerűsége csak az utóbbi években növekedett, meglehetősen látványos módon. Az Osiris Kiadónak A magyar nyelv kézikönyvtára című sorozatában megjelent Idegen szavak szótára (2007) viszont már feltünteti a 'végzett diák; öregdiák' értelmezést is. A *doktorandusz, medikus* használatához hasonlóan az eredetileg fiút, férfit jelölő *alumnusz* összefoglaló értelemben mindkét nemre vonatkozhatott. Manapság azonban megjelent női párja, az *alumna*, amely a középkori latinban 'fogadott lány'-t, illetve 'leánynövendék'-et jelentett. Tehát máris három alak értelmezésével, alkalmazásával kell tisztában lennünk: az *alumnusz* a férfi, az *alumna* a nő, az *alumni* a többes számú forma. E latin szócsalád most angol közvetítéssel érkezett hozzánk.

Idegen szó belső – magyar – fejleményként is felvehet nőnemképzőt. Az eredetileg angol, de csakhamar közismert nemzetközi szóvá váló *blogger* ('blogíró, blogoló', azaz a blog szerzője) magyar nyelvű internetes forrásaink szerint már társat is kapott a *bloggerina* személyében. Pedig a *blogger* egyaránt vonatkozott férfira és nőre, mégis szükségessé vált a megkülönböztetés. A *bloggerina* nem is pusztán a női blogírót, hanem a női témákat feldolgozó női bloglót jelöli, hangsúlyozva a nőiség tényét. A szó bizonyára a *balerina, kollegina* analógiájára született. Eredeti angol nyelvű szövegekben magam nem találtam nyomát, ezért vélem belső származéknak.

A két nem alaki megkülönböztetése egyelőre csak kevés idegen szóra terjed ki. Mégis érdemes felfigyelnünk arra, hogy terjedő jelenségről van szó, amely tovább árnyalja kifejezőkészségünket.

Zimányi Árpád

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Etimológiai szótárak a Nyelvtudományi Intézetből

Az etimológia, vagyis a szavak eredetének feltárása – szófejtésnek is szokás nevezni – az egyik legösszetettebb nyelvészeti tevékenység. A szorosabban vett nyelvi-nyelvrendszerbeli vonatkozások között hangtani, helyesírás-történeti, alaktani, jelentéstani és szófajttörténeti kérdések szerepelnek. A szófejtés során messzemenően figyelembe kell venni olyan nyelven kívüli tényezőket is, amelyek egy-egy adott nyelv szókészletének változásait lényegesen befolyásolják. Ilyenek a társadalom, a gazdaság és a műveltség folyamatos átalakulásának eseményei, valamint a szűkebb és tágabb környezet és a tárgyi eszközök változása. Ugyanennyire fontos az egyes nyelvek közötti különféle viszonyok feltárása is.

Ezek a felismerések természetesen nem mai keletűek. Ennek ellenére a magyar nyelv tudományból a 20. század közepéig hiányzott egy nagy etimológiai szótár (Gombocz Zoltán és Melich János nagy vállalkozása, a *Magyar etymologiai szótár* csak a *geburnus* szócikkig jutott el). Benkő Loránd irányításával és mintegy ötven munkatárs részvételével 1960-ban indultak meg az MTA Nyelvtudományi Intézetének és az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékének együttműködésében azok a munkálatok, amelyek eredményeként elkészült a *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. A három vastos kötet mintegy 3500 lap terjedelemben 1967 és 1976 között jelent meg (1984-ben ezekhez csatlakozott negyedik kötetként a Mutató). A szótárt a nyelvészeti szakirodalomban és a szakmai közbeszédben a TESz. rövidítéssel szokás jelölni.

A TESz. 10741 fő- és 4008 alcímszót tartalmaz: a mai köz- és irodalmi nyelv legfontosabb szavai mellett olyan régi nyelvi és nyelvjárási szavak is megtalálhatók benne, amelyek nyelv- és művelődéstörténeti szempontból fontosak. Így például a Hattól beszéd *heon* 'csupán' szava vagy a *hebér* 'lopó: eszköz bor-nak a hordóból való kiszívására' nyelvjárási szó. A szócikkekben a címszavakon kívül igen sok esetben azok különféle származékai is előfordulnak, így több mint 25000 magyar szóra vonatkozó szótörténeti és etimológiai utalás található az eddigi legerjedelmesebb magyar etimológiai szótárban. A TESz. eredményeit jól használhatták az érintkező tudományokban (néprajz, történettudomány, irodalomtudomány és művelődéstörténet) is. A magyar nyelvnek más nyelvekkel való sokrétű kapcsolatrendszer miatt a hazai szlavisztika, turkológia, germanisztika és romanisztika kutatóinak is fontos kézikönyve lett. Ugyanezen területek külföldi, magyarul nem vagy csak kevésbé tudó szakemberei viszont a szótár vitathatatlan érdemei mellett a kifejtő részek magyarnyelvűségét hátrányosnak minősítették.

Részben ez utóbbi helyzet megoldásának szándéka, részben a magyar tudományosság eredményeinek nemzetközi megismertetésére való törekvés az 1980-as évek elején arra ösztönözte a TESz. főszerkesztőjét és a Nyelvtudományi Intézet vezetőit, hogy elkezdődjenek egy ismertebb nemzetközi nyelven íródó magyar etimológiai szótár munkálatai. Kézírt nyelvnek a németet választották, mivel a finnugor nyelv tudományban (és Közép-Európában más szakterületeken is) akkoriban ez volt a legáltalánosabb használatú nemzetközi tudományos nyelv. Az új szótár, az *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (EWUng.) érthető módon számos ponton támaszkodik elődjére, a TESz.-re, de attól több lényeges vonatkozásban el is tér. Így például részben más a címszóállomány, a külföldi szakemberek számára kevésbé fontos szótörténeti adatok száma kisebb, az etimológiai főkategóriák világosab-

ban határolódnak el egymástól, és a szerkesztők igyekeztek kijavítani a TESz. különféle hibáit, következetlenségeit is.

A tartalmi újdonságok mellett új formai megoldások is szükségessé váltak. Ennek leglátványosabb jele a szótárban használt rendkívül sok rövidítés. A huszonöt munkatárs által megalkotott EWUng. végül is két kötetben, 1680 lapon 1993 és 1995 között jelent meg (a mutatókat tartalmazó 3. kötet 1997-ben). Főszerkesztője ennek is Benkő Loránd volt. A szótár mintegy 14000 fő- és alcímszavában kb. 90000 alakváltozat, származék és jelentésadat található. Fogadhatása mind bel-, mind külföldön a szűkebb szakmai körökben alapvetően kedvező volt. Kétségtelen értékei ellenére ez a szótár a hazai tudományos körökben (beleértve még a nyelv tudományt is!) és különösen az etimológiai és szótörténeti kérdések iránt érdeklődő művelt közönség soraiban mégsem vált olyan mértékben közzismertté, mint elődje, a TESz. Ebben szerepet játszhat részben a német nyelv ismeretének csökkenése, részben a szótár rendkívüli tömörsége, a rövidítések nagy száma.¹

Mindenképpen elérkezett tehát az ideje egy magyar nyelvű, a legfrissebb etimológiai kutatások eredményeit bemutató, a tudományosság követelményeit minden tekintetben kielégítő újabb szófejtő szótár megszerkesztésének. Az *Új magyar etimológiai szótár* (ÜESz.) munkálatai e sorok írójának irányításával 2011 márciusában indultak az MTA Nyelvtudományi Intézetének Szótári Osztályán (a vállalkozás az OTKA támogatásával folyik). Az új kézikönyv a tervek szerint mintegy 10000 önálló szócikkben nagyjából 15000 fő- és alcímszót fog tartalmazni. Ez valamivel nagyobb, mint a TESz. és az EWUng. címszóállománya, de az egyszerű számbeli eltérés mellett tartalmi különbséggel is számolunk: ez egyrészt az elavult, illetőleg tájnyelvi szavak megrostálásával előálló csökkenést, másrészt az újabban elterjedt szavak felvételével járó bővülést jelenti. A címszóállomány összeállításában természetesen irányadók a TESz. és az EWUng., a *Magyar értelmező kéziszótár* 2. kiadása (2003), a *magyar nyelv nagyszótára*-nak megjelent kötetei és már kijelölt címszavai, valamint az elektronikus nyelvi anyagokból a *Magyar történeti szöveg-tár* és a *Magyar nemzeti szöveg-tár* (valamennyi munka a Nyelvtudományi Intézethez kapcsolódik).

A szócikkek szerkezete és ezek főbb tartalmi elemei alapvetően megegyeznek az előzményként szolgáló szótárakéival: ez az átlátható struktúra jól ismert a magyar szakemberek körében. Az etimológiai adattárban és a kommentáló részben a korábbi gyakorlatot követve a szükséges terjedelemben szerepelnek majd a nyelvi magyarázatokon kívül művelődéstörténeti és egyéb megjegyzések is. A szótár a mai (és jövőbeli) követelményeknek megfelelően természetesen elektronikus formában készül. A szótörténeti részek adatainak feltöltése várhatóan októberre befejeződik. Ezzel párhuzamosan folyik egy fordítóprogram „beüzemlése”: ez az EWUng. etimológiai szakaszaiban előforduló számos azonos német nyelvű szövegrészlet gyors magyarrá fordítását teszi lehetővé. Az újabb szakirodalom feltárása kisebb megszakításokkal folyamatosan zajlik.

A munkálatokban különféle módon hat munkatárs vesz részt. Ennek a kicsi, de – a várható eredményt tekintve végül is remélhetőleg hatékonyan dolgozó – munkaközösségnek az a feladata, hogy 2015 elejére elkészítse a legfrissebb kutatási eredményeket tartalmazó, korszerű *Új magyar etimológiai szótárt*, mely szándékaink szerint a (szűkebb) szakmai közönségen túl a művelt közönséghez is szól majd.²

Gerstner Károly

¹ Bár nem a Nyelvtudományi Intézetben készült, meg kell említenünk a Zaicz Gábor szerkesztésében 2006-ban a Tinta Könyvkiadónál megjelent *Etimológiai szótár* című kézikönyvet is. Ez az ismeretterjesztő célú és jellegű kiadvány a nagyközönség és a diákság igényeinek figyelembevételével készült. (A szerk.)

² A szerző a Nyelvtudományi Intézet Szótári Osztályának tudományos főmunkatársa, az *Új magyar etimológiai szótár* munkálatainak vezetője. (A szerk.)

„Kóstolja meg termékeink!”

Egy keszthelyi pékség bejárata mellett elhelyezett fali táblán a cég aktuális hirdetései, ajánlatai olvashatók. Az elmúlt nyáron hosszú ideig a következő mondat hívta fel a vásárlók figyelmét a finom péksüteményekre: *Kóstolja meg termékeink!*

A felirat – sokadszorra olvasva is – furcsának, szokatlannak tűnik, ugyanis az olvasó (a befogadó) a hiányzó központozás ellenére is hajlamos a többes számú 1. személyű birtokos személyjeles ragtalan tárgyat (*termékeink*) a mondat alanyaként értelmezni, és ebből adódóan a mondatot a következőképp szegmentálni: *Kóstolja meg, termékeink...* Mivel a mondat ekképp értelmezve lezártan, joggal hiányolja a folytatást, vagyis az állítmányi részt, például valami ilyesmit: ... *mindig frissek* stb.

A félreértést tehát a *termékeink* birtokos személyjeles ragtalan tárgy okozza, mely a *-t* tárgyrag hiányában automatikusan egy következő mondat alanyává értékelődik át olvasatunkban.

Mit is kell tudnunk a tárgyrag használatáról?

Az igenévi tárgy ragtalan volta finnugor örökség nyelvünkben. Ennek nyomát őrzik az ilyen szóösszetételek: *borívó, favágó, kárvallott, világlátott* stb. A magyarban azonban a tárgy általában *-t* ragot kap (*könyvet olvas, levelet ír, kenyeret eszik* stb.), csak bizonyos esetekben állhat rag nélkül.

Az egyes számú 1. vagy 2. személyű birtokos személyjeles tárgy lehet ragtalan is: leejtettem a *ceruzám* (vagy *ceruzámat*), megkaptam a *leveled* (vagy *leveledet*). A „Látja a *barátod*” mondatban azonban a birtokos személyjeles szót alanyaként is, tárgynak is felfoghatjuk. Ilyen esetekben, ha a kontextus nem teszi kétségtelenné, a félreértés elkerülése végett a rag nélkül kettős funkciót is betölthető birtokos személyjeles szót célszerű egyértelművé tenni, és ha az tárgyi funkciójában szerepel, akkor ajánlatos tárgyraggal együtt használni: *Látja a barátodat*.

A fentebb elmondottak azonban csak az egyes számú alakokra vonatkoznak, a többes számú birtokos személyjeles tárgyak rendszerint tárgyraggal együtt fordulhatnak elő, a költői nyelvben

azonban elmaradhat mellőlük a tárgyrag, pl.: „*Lyány-arcotok’ a nap meg nem süti nála*” (Arany János: Szondi két apródja) vagy „*Ülünk a fényben, hallgatunk, / fejünk felett a nap kering / s lehellelével szárogatja / harmattól nedves vállaink*” (Radnóti Miklós: Hajnali kert).

Az egyes és többes számú 3. személyű birtokos személyjeles tárgy is csak ragosan fordulhat elő, nem számítva az igen ritkán használatos felkiáltásokat, pl. „*Eszem a zúzaja!*”

A teljesség kedvéért említem meg, hogy bizonyos személyjeles névmások ugyancsak kifejezhetik a tárgyat rag nélkül is, pl.

(a) a személyes névmások tárgyesete egyes számú 1. és 2. személyben egyaránt lehet ragos és ragtalan: *engemet ~ engem, tégedet ~ téged;*

(b) a visszaható névmás is lehet egyes számú 1. és 2. személyben ragos és ragtalan: *magamat ~ magam, magadat ~ magad;*

(c) néha a birtokos névmás 1. és 2. személyű alakjai (mind egyes, mind többes számban) szerepelhetnek ragtalan tárgyként a szokásos ragos forma helyett: *enyémet ~ enyém, tiedet ~ tied, miénket ~ miénk, tieteket ~ tietek;*

(d) a *mind* szó egyaránt szerepelhet ragos és ragtalan tárgyként: „*mindet ~ mind megette*”;

(e) a főnévi igenévi tárgyakra természetesen nem járulhat *-t* rag, pl. *szertemnek indulni;*

(f) a régi nyelvben gyakori volt, nyelvjáráinkban ma is él a ragtalan tárgy igenévi szerkezetekben az igének alárendelve: *szénakaszálni, favágni* stb.

Visszatérve a kiinduló problémához: a fent említett szabály a tárgyrag elmaradását hétköznapi nyelvhasználatban egyes számban teszi lehetővé abban az esetben, ha a tárgynak első vagy második személyű birtokos személyjele van, pl. látom a *barátom*, látod a *barátod*. A többes számú első és második személyű birtokos személyjeles tárgy esetében azonban már a *-t* tárgyrag is odakívánkozik, pl. látjuk a *barátunkat*, látjátok a *barátotokat*. Ezt a szabályt ismerve és alkalmazva tűnik a többes számú első személyű birtokos személyjeles *termékeink* ragtalan tárgyként szokatlannak és furcsának a *Kóstolja meg termékeink!* ajánlatban.

H. Varga Márta

Szürke eminenciások – két lábon és négy keréken

Ha volna a szavakéhoz hasonló szó szerkezeti gyakoriságmutatató, a címbeli *szürke eminenciás* frazéma valószínűleg előkelő helyen szerepelne a rangsorban, elsősorban a sajtónyelvi előfordulásoknak köszönhetően.

Nemcsak a politika és a közélet területén, hanem – érdekes módon – a sport világában is gyakran felbukkan manapság ez a jelzős szerkezet.

A kifejezés eredetére az egyetemes művelődéstörténetben találunk magyarázatot. Richelieu bíboros bizalmi embere, első tanácsadója, François Leclerc du Tremblay, ismertebb nevén Joseph atya – akit Dumas A három testőr című regényéből is ismerhetünk – a kapucinusok szürke csuháját viselte, s igen okos ember lévén piros palástos gazdájának politikai lépéseit irányította a háttérből. Az e minőségben működő, nagy befolyású embereket hívták azután *szürke eminenciás*-nak. Mivel a háttérből irányítják a dolgokat, a közvélemény nem tudja rólok, hogy informális hatalommal bírnak. A Szentpéteri József által szerkesztett Szürke eminenciások a magyar történelemben című kötetben (Kossuth Kiadó, 2003) olvashatunk pl. Kanizsai János érsek, főkancellárról (1350–1428), akit 1395-ben a mantovai követ úgy jellemzett, mint akinek „szava után megy a király”. Vagy egy tipikus korunkbeli példa Térey János Protokoll című könyvének (Magvető, 2010) fülszövegéből a politikai használatra: „*Mátrai Ágoston protokollfőnök a Külügyminisztériumban. Az állam lakája, szürke eminenciás. Korunk hőse, aki*

ugyanakkor közeli rokona a XIX. század „fölszemes embereinek”. Jó családból származik, művelt, sármos, biztos anyagi háttérrel rendelkezik és hiperérzékeny.”

Felfigyeltem arra, hogy néhány sportriporter is átvette ezt a kifejezést, és főleg labdarúgó-mérkőzések közvetítéseihez használja. Legutóbb 2012. április 12-én hallottam, amint a Digi Sporton a Francia Kupa elődöntőjének közvetítése során a riporter megjegyezte az egyik játékosról: „*Sokat dolgozott szürke eminenciásként.*” Minden bizonnyal arra célt, hogy a nevezett játékos nagy mezőny munkát végezve, szinte robotolva segítette a csapatát. Régebben ezt úgy mondták, ő volt a *zongoracipelő* vagy a *vízholdó*. Érdekes jelentésmódosulást figyelhetünk itt meg: tulajdonképpen a mezőnyből nem technikai vagy egyéb kvalitásaival, hanem szürke robotmunkájával kiemelkedő játékos minősítése a *szürke eminenciás*.

Van azonban még bizarrabb példám is. A világhálón az autópiacon lehetőségeket böngészve szemembe tűnt, mit ajánl az egyik portál: „*A régmúlt szuperszonikus sportautója és egy szürke eminenciás a közelmúltból.*” Itt két fénykép látható, s valóban szembeütőnek a járművek közötti külső különbségek. Egy másik hirdetés igyekszik értelmezni az utóbbi kategóriát: „*Bár nem adják olcsón, luxusra ne számítson az, aki-t vesz. Am amennyiben egy megbízható, modern, kiválóan vezethető, intelligens, szerethető és gazdaságos autóra vágyik, akkor jó a választás.*”

Lám, elgépiesedett korunk kitermelte a négykerékű szürke eminenciást is, és ki tudja, mi jöhet még. Talán egy olcsóbb, de biztos hatású mosópor vagy rovarirtószer reklámjában is felbukkan egyszer a bűvös szó szerkezet. És „viszi” a terméket, mert ez a lényeg.

Gerendeli György

Néhány kiegészítéssel szeretnék szolgálni Kovács Józsefnek az Édes Anyanyelvünk hasábjain (2012/3: 9) Pontatlanul ejtett idegen nevek címmel megjelent remek írásához.

Sok olyan lengyel szó és név van, amelyet még a rádió- és tv-bemondók, tehát a „hivatásos beszélők” is úgy ejtenek, ahogyan „magyarul” kellene. Kezdem a legrégebbi példával. A szabadsághős Kościuszko Tadeusz (Tádé) neve *kosciuszko tadeusz*-ként (esetleg: *tádé*-ként) rögződött nálunk, holott helyes kiejtése – megközelítőleg – *kosztyusko tadeus*. Ha annak idején a Pobeda lengyel licencekért gyártott Warszawa gépkocsi márkanevét – helyesen – *varsavá*-nak ejtettem, az emberek szánakozva néztek rám, mint olyan műveletlen egyénre, aki még azt sem tudja, hogy a márka neve *varszavá*-nak ejtendő. A közelmúltig Juliusz Janusz képviselte hazánkban a Szentszékét. Az ő nevét a bemondók következetesen így is ejtették, holott – mivel a lengyel nyelvben a *mi* sz betűnket *s*-nek, az *s*-t pedig *sz*-nek ejtik – a nuncius nevének ejtése helyesen: *julius janus*. Az *y* a lengyelben nem lágyítja az előtte álló mássalhangzót, ezért a *zloty* sem *zlotyi*, hanem *zlori*. És végül – hasonlóképpen – annak a helynek (Katyn) a nevét, ahol az NKVD lemészárolta a fogoly lengyel katonatiszteket, nem *katyin*-nak, hanem *katyn*-nak kell ejteni.

Folytatom egy délszláv példával. Dubrovnik (a hajdani Raguzza) horvát város nevét előszeretettel ejtik nálunk *dubrovnyik*-nak, holott a délszláv nyelvekben az *i* sohasem lágyítja az előtte álló mássalhangzót, tehát ezt a városnevet úgy kell kiejteni, ahogyan le van írva.

Némileg „más térsza” az ukrán Timosenko név. Itt van némi ok a félreértésre. Való igaz, hogy annak idején *Tyimosenko*

marsallról beszéltünk, és alighanem helyesen, mert a meglehetősen eloroszosodott hadvezér maga is így, oroszosan ejtette. Más a helyzet az ukrán politikuskóval, Julija Timosenkóval. Tudniillik családi nevének második betűje, az ukrán-cirill *u* (amely csak leírásában egyezik az orosz-cirill *u*-vel, de hangzásilag az orosz *u*-re emlékeztet) – ellentétben az ukránban is használatos *i*-vel (pontos *i*) – nem lágyítja az előtte álló mássalhangzót, következésképpen a volt miniszterelnök névét helyesen *timosenkónak* kell ejteni.

Arra már nehezebb értelmes magyarázatot találni, hogy a szovjet parlamenti nevét (azóta lebontott szobrának helyét máig is gyakran használják helymeghatározóként) miért ejtik nálunk sokszor *osztjapenkónak*, holott az egyértelműen

osztjapenko. (Osztjapenko akkor lenne, ha a szó közepén az oroszban – pontosabban: az ukránban, mert ez eredetileg ukrán név – *ja* betű állna, de nem áll.) Tökéletes rejtély számomra, hogy miért ír-

ják és ejtik Pavljucsenko orosz labdarúgó nevét nálunk Pavljucsenkónak. A neve közepén az eredetiben nem *u* (scs), hanem egészen közönséges *u* (cs) betű áll. Úgy gondolom, egyszer valaki elírta, és azóta is makacsul ragaszkodnak ehhez a tévedéshez. Hasonló a helyzet a rossz emlékü román diktátorral, Ceausescuval is, aki mifelénk (vajon miért? talán könnyebb úgy kiejteni?) a csauceszku névre hallgat(ott), holott csauceszku a helyes kiejtés.

Végül két amerikai vonatkozású hiba: a közelmúltig budapesti „térbirtokos”, Franklin D. Rooseveltnévét sokan *ruzvelt*-nek mondják, pedig egy névnél (adott esetben egy holland eredetű névnél is) mindig az az irányadó, hogy az illető maga hogyan ejti, és az elnök *rozevelt*-nek ejtette. A Boeing repülőgépgyártó cég nevének helyes kiejtése *bóing* és nem *bóing*, jóllehet az utóbbinak is van értelme, csak akkor két szóba (*bó ing*) kell írni.

Kulcsár István

Még egyszer: pontatlanul ejtett idegen nevek

Joggal marasztalta el előző számban (2012/3: 13) H. Varga Márta a *zajlódik* alakot. E redundáns – túlképződött – szülemény szerintem is fölösleges variánsa az alapigének, a *zajlik*-nak. Alább egy ugyanezen igetöbblől képzett új alakot mutatok be, ezt viszont csöppet sem helytelenítem.

Nemrég mesélte egy édesanya: szakképzős fiát vakbéllel operálták. A divatozó „egynapos sebészet” jegyében csakhamar hazaküldték lábadozni. A fiú nem akart lemaradni a tanulmányaiban, sőt a vizsga közelsége is izgatta. Két nap elteltével, tanárai elképedésére, félgyógyultan megjelent az iskolában. Haza akarták küldeni, de ő hajthatatlan volt. Az anya így fogalmazott (talán a fiatalembert idézve): „Igenis, le akarja *zajlítani* az írásbelijeit.”

Fülszava lévén a szülő beszámolójának, meglepődtem e mondaton. Pontosabban annak ígijén, még pontosabban főnévi igenevén. Ízelgetni kezdtem. Nem firtattam, vajon nyelvbontás történt-e, vagy tudatosan mondta ki e szót a közlője. Inkább elemezgetni kezdtem. Nem tartottam szükségesnek, hogy az abszolút tőig, a *zaj*-ig visszamenjek. Megelégedtem a kézenfekvő kiindulással, a relatív tővel. Ez pedig a *zajlani*, *zajlik* alak. Próbáltam összetett mondattal kifejezni e kissé tömör mondatot. Lerágott csont ezen igénk harmadik személyű felszólító formája. A nyelvészek, nyelv művelők mégis megbocsáthatóként kezelik, ha olykor-olykor azért élünk vele. Most is erre van szükségünk, íme: „Igenis azt akarja, arra törekszik, hogy *lezajlojanak* az írásbelijeit.”

Mindezt kimondván úgy véltem, mégiscsak valahogy kifejezőbb a *lezajlítani*. Analógiának máris eszembe ötlött a rá rímelő *hajlik* ige, illetve ennek származéka, a *hajlít*. Ez utóbbi esetben műveltető alakú igeképzővel van dolgunk, ám a *hajlít* ettől igenis cselekvő tartalmú. A *zajlik*-kal is épp ez tehát a helyzet! És az igekötős *lezajlítani* nagyon is a közlés középpontjába állítja a mondat szándékozóját, mi több: cselekvőjét.

Lezajlít(ani)

Megvallom, végelemzésben azóta már örülök is e szóeleménynek. Ha úgy tetszik, újabb neologizmussal gyarapodtam. Egyelőre óvatosságból még csak egyes elsőben mertem ezt említeni. Közzétettem, hátha más is megkedveli és használni fogja. Örömmel jelzem, hogy nemcsak ragozni-jelezni lehet, de az időt is érzékeltetni tudjuk vele. Ezért teszem hozzá búcsúzás-képpen: a fiú azóta sikerrel *lezajlította* írás- és szóbeli vizsgáit. És ha folytatja tanulmányait, számos más vizsgáját is ugyanígy *le fogja zajlítani*...

Holczer József

Olvasonk írja

Nagy örömmel olvastam a 2012-es naptári évtől megújuló Édes Anyanyelvünk első számát, benne az ifjúsági mellékletet, az első négy oldalnyi hosszabbítást, gazdagítást.

Ez a melléklet továbbra is sokszínű, fiatalosan komoly és elkötelezett. „A bátorság bére”, kétsége talán a többszörösen táborozó felnőttekben is felmerült: nem vélik úgy a fiatalok, hogy kioktatók, morcosak az éltebb anyanyelvapólok?! Köszönöm Skoda Fanni véleményét, ugyanúgy látom: egyenrangú partnerként, csongrádi hangulatban volt együtt többen-megedéknyi anyanyelvapó Szegeden, a 25. (ön)továbbképzésen. És minden elismerésem a komáromi Parlándó szakkör ifjú rejtélyalkotóinak. A magam részéről egy évben ötször is szívesen játszanék velük.

Jó, hogy a melléklet és a főlap írásainak címei egységes (keretben, esetleg aláfestő színnel), illetve hagyományos nyomtatásúak, és az egyes írások ugyanazon a lapon elférnek, nem következik folytatásuk valamelyik következő oldalon. A betűk mérete is egyenletesebb összességében; jó, hogy egy-egy rovatnak megvan, megmaradt a maga jellegzetes betűtípusa (pl. Hírek – események).

Nagy Sándorné (Karcag)

Heggyel az ég egybemosódik

Ünnepi kötet Korzenszky Richárd 70. születésnapjára

Hogy Korzenszky Richárd atyát, a tihanyi bencés apátság perjelét az Édes Anyanyelvünkben is köszöntjük, korántsem véletlen. Számos alkalommal tett hitet a magyar kultúra, a magyar nyelv mellett, válaszolt az Anyanyelvpolók Szövetségének körkérdésére (Vallomások, 2009), s évtizedek óta a középiskolai kiejtési és nyelvművelő versenyek bírálóbizottsági tagja. Richárd atya 2011-ben lett 70 éves. Rendtársai összefogtak a barátokkal, tisztelőkkel, és köszöntőt szerveztek a tihanyi apátság újjáélesztője számára. A fénypont: a középkori kódexre emlékeztető 80 szerzős ünnepi kötet átadása volt. A kötetben tematikus rendben csoportosított tanulmányok Richárd atya tevékenységét ölelik fel: (I.) életút, (II.) iskola, oktatás, nevelés, (III.) teológia, (IV.) szerzetesség, (V.) ház-hazánemzet, (VI.) Tihany.

A lényeg: a szeretet

„Lengyel nevemmel együtt vagyok magyar” – idézi Richárd atyát Cs. Varga István. „Pannonhalmán voltam gimnazista, ott lettem szerzetes, ott tanultam magyarságot, európaiságot, s próbáltam tanárként továbbadni, hogy csak a vállalásnak van értelme.” Therné Rapcsák Ágnes kedves-ironikus stílusú emlékezésében rögzíti „egy” perjel reguláit: benne van Richárd atya élettörténete: a monostor, az építkezés, a kert, bizonyos téli esték, évkönyv, egyetemlegesség, vasárnapi szolgálat, napló, testi és lelki fáradtság idején, a végső célok...

Nyiredy Maurus gondolata: „az emberek nem értik a vallási nyelvet... [A] nyelvi és gondolkodásbeli küzdelemben sokat segíthet az irodalom”. Gábor Bertalan Máté Péter szép dala nyomán (Mit érek én zene nélkül?) kérdezi: mit ér az ember hit és tudás, templom és iskola nélkül? Kristóf Attila az ünnepelt prédikációit hallgatva csodálkozva jön rá, hogy ugyanazokat a sorokat tudja kívülről Vörösmartytól, Aranytól, Adytól, József Attilától: „mintha ugyanaz vonzana engem is, ami őt, mintha a szépséget egyazon közegben és ritmusban keresnénk”. Kálmán Attila Illyést idézi a nevelés lényegéről: „ne azt add a fiadnak, amit kér, hanem azt, amit kérnie kellene”. Hólvényi György együtt munkálkodásukból ezt emeli ki: „A lényeg, hogy a szeretet ne sérüljön”. Bencze Lóránt keményen ostorozza a jelent: „Az arányosság és a mértékletesség etikai elvei (benedeki Regula) mintha teljességgel hiányoznának jelen kultúránkból”. Gyóni András Freund Tamás agykutatóra utalva: „Igazán kreatív emberek azok lesznek, akiknek gazdag az érzélemviláguk”. Márfi Gyula a Bibliában rejlő optimizmusra figyelmeztet: „Ne feledjük, hogy Jézus evangéliumnak, azaz örömhírnek nevezte tanítását. Ennek az örömhírnek a 'magna chartája' pedig a nyolc boldogság”. Nemrég egy pannonthalmi szerzetestől hallottam, ha a keresztény vallás alapköve nem a tízparancsolat, hanem a nyolc boldogság lenne, minden más-ként alakult volna. Náray-Szabó Gábor a konzervatív evolúcióban látja a magyar jövő kiindulópontját: „A nemzet mint nyelvi egység fontos szerepet játszik a kulturális sokszínűség fenntartásában”. Nagy Zoltán az agykutatás felfutására utalva a tudományos eredmények bizonytalanságára figyelmeztet: „A tudományos eredmények háttérében a módszerek miatti bizonytalanság a tükör által homályosan látás biblikus gondolatát idézi.” Pilinszky ezt pontosabban fogalmazza meg: „Lényünk egyszerűen nem tud meglenni a mindenség állandó, mindenütt és mindenhol jelenvaló szemlélete nélkül.”

Ugyanazon ritmusban

Számos művelődéstörténeti kincset tár fel a kötet: ezek központjában a bencések (bencebarátok), a szerzetesség (a

2012. július 3-án tette közzé az MTI, hogy több száz év után ismét függetlenné vált a tihanyi bencés apátság. A jövőben nem Pannonhalmához tartozik, s ezzel visszatér az ősi hagyományokhoz. **A szerk.**

középkorban 80 bencés kolostor működött az országban), az egyházak-felekezetek, az iskolák (Győr, Pannonhalma), Tihany, a Dunántúl, valamint teológiai és népi vallásos kérdések állnak. Entz Géza százéves személyes emlékei Tihany változásáról. Borián Elréd Reményik Sándor és Tihany kapcsolatáról. Tóth Konstantin a győri Czuczor Gergely gimnázium és kollégium 1980 utáni történetéről, Hurka Antal a pannonthalmi gimnázium 1979–1989 közötti évtizedéről (benne a Richárd atya által szervezett előadások listájával, többek között Lőrincze Lajos, Z. Szabó László, Grétsy László nevével). Petneki Áron a 19. századi tihanyi látogatókat idézi meg. D. Szebik Imre Klebelsberg Kunóról rajzolt emberi portrét. S. Lackovits Emőke szép összefoglalója a Balaton környéki népi vallásosságról: „ahol szerzetesrendek léteztek, a vallásosság, a hitélet gazdagabbnak mondható”. Szívszorító Pákozdi Istvánnak az üldözött Szunyogh Xavér Ferencről, a magyar liturgia megújítójáról szóló tanulmánya. Idézet programjából: „A jövő miséjében a lényeg: mentől több magyarul és énekelve”. Érdekes nyelvészeti adalék Barkó Ágoston tanulmányában: 1840. április 19-én a szegedi zsinagógában hangzott el először magyar nyelvű ima a királyért és a hazáért, 1844-ben megalakult a Honi Izraeliták Közt Magyar Nyelvet Terjesztő Pesti Egylet. Gergely Gellért atya a kolostori kertek művelését filozofikus tartalommal tölti meg (érdekes, nekem a nyelv művelés jut róla eszembe): „A kert gondozása erősíti az emberben a felelősségvállalás tudatát, és kötődést jelent a természethez, ahhoz a helyhez, ahol él.” A kötetben található Mádl Ferenc utolsó papírra vetett írása. Szép és komoly tanulmány olvasható többek között Szörényi Lászlótól, Lukács Lászlótól, Barsi Balázstól, Schweitzer Józseftől, Sulyok Elemértől, Szennay Andrásról, Jankovics Marcelltól...

Párhuzamosok

Richárd atyát 2010-ben ismertem meg a sátoraljaújhelyi szép magyar beszéd versenyen. Bemutatlanul tébláboltam mellette. Barátságosan fogadott. De nem indult el a beszélgetés. Megkérdeztem, hogyan szólíthatom. Három formát mondtott, de a legegyszerűbbnek a Richárd atya tűnt. Azóta nincs köztünk kommunikációs akadály, nagyon jókat beszélgetünk, imélezzünk. A perjel feladata napló vezetése az év minden napjáról. Richárd atya 1997 óta a Tihanyi kalendáriumban közlést tesz naplójának részleteit. Az olvasók mindig ezzel kezdik a könyvet, s egy éjszaka alatt elolvassák. Nyilvános naplóm (blogomat) az ő hatására indítottam.

Pintér Ambrus írja a kötetben, hogy sorsuk 1959. július 27-én kezdődött, amikor együtt indultak a hegyre. Én három hónapra rá születtem. Richárd atyát már 1974-ben megismerhettem volna. Az év tavaszán édesapám elvitt a bencés gimnázium felvételijére. A matek írásbelim lehetővé győngé. Nem vettem fel. Azóta többször jártam Pannonhalmán, nemcsak turistaként, hanem előadóként, vendégként. Megragadott az apátság hangulata. Sugárzik valami metafizikai erő a „Szent Hegyen”. 2005-ben II. János Pál halálának pillanatában éppen abban a székben ültem Asztrik főpát úrnál Pannonhalmán, ahol a Szentatya is ült.

Ha 1974-ben fölvesznek, valószínűleg Richárd atya lett volna a magyartanárom... Halmos Ábelt 1976-ban másodikos diákként varázsolta el Richárd atya. Én is akkor voltam másodikos. Richárd atya szenvedélyes fotós. Szeret túrázni, horgászni, minden héten úton van, járja a Kárpát-medencét. Személyes tapasztalatom van a humoráról, Nagy Zoltán is említi: „Szélid humora megóvja minden kenetteljességtől”. Talán ezért is lehet gyorsan és feszélyezettség nélkül közel kerülni hozzá, s így rajta mint közvetítőn keresztül alapvető, megtartó emberi értékekhez.

[Közreadják: rendtársai, munkatársai és barátai. Tihanyi Szent Gergely Alapítvány, Tihany, 2011. 784 oldal (+ XVI képmelléklet). Ára: 7000 Ft. (A kötet címe Kányádi Sándor Távolodóban című verséből származik.)]

Balázs Géza

Kazinczy-díj, 2012.

Mohai Gábor

1947-ben született Újfehértón. A Debreceni Tanítóképző Főiskolán, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát. A diploma megszerzése után Hajdú megyei népművelő, majd 1974–78-ban a Debreceni Csokonai Színház tagja. 1978–1994 között a Magyar Rádió, 1994-től a Magyar Televízió (hírolvasó) bemondója. A Magyar Televízióban először 1979-ben jelent meg a képernyőn a „Jogi esetek”-ben. Ettől kezdve számos szolgáltató és magazinműsort vezetett, 27 éven át szinte párhuzamosan szerepelt a Magyar Rádióban és a Magyar Televízióban. Ez utóbbiban hosszú éveken át volt a Híradó hírolvasója, műsorvezetője.

Rádiós és televíziós munkája mellett irodalmi esteket szerkesztett és mutatott be. Két verses CD-je is megjelent (Szárnyakon fekszem – Nagy László, Szécsi Margit, Kondor Béla verseivel – és Elmondom mind a sok tréfát – József Attila szerelmes verseivel, leveleivel).

1978 és 1994 között a Magyar Rádió volt az állandó munkahelye, 1994 és 2006 között a Magyar Televízió. 2006-ban, amikor a Magyar Televízióban megszüntették a bemondói státust, visszahívták a Magyar Rádióba. Jelenleg a Kossuth rádió egyik hírolvasó bemondója és egyik műsorvezetője a Bartók rádió Muzsikáló reggel című négyórás adásának. 2012. január elsejétől egyik felolvasója a déli harangszó előtti helytörténeti ismertetőknek.

2011 nyaratól tagja az MTVA Anyanyelvi, Mikrofon- és Képernyőbizottságának.

Előadói, rádiós és televíziós munkájáért megkapta a Radnóti-díjat és (2001-ben) a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet.

Kellemes orgánumával, tiszta hangképzésével, nyugodt beszédritmusával, mindig értő/értető, logikus, alkalomadtán pedig a beszédhelyzetnek, partnerviszonyoknak megfelelő szövegmondásával, szövegtolmácsolásával méltán lehet mintája az igényes magyar beszédnek.

Tőkés Elekné Bitay Erika Magdolna

Pedagógusi pályáját a Kolozsvári 7-es Számú Általános Iskolában kezdte 1979-ben, majd 1990-től az Apáczai Csere János Elméleti Líceumban tanít magyar nyelvet és irodalmat.

Tanárként a magyar nyelv és irodalom szeretetére, megértésére neveli diákjait, személyes példájával is gerinces magatartásra sarkallja őket. Szívégye a diákszínjátás, 20 éve vezeti az iskola BUHU színjátszó körét, volt tanítványai közül sokan örökre eljegyztek magukat a színjátszással.

Az iskola nyelvművelő körének vezető tanára. Több mint 17 éve készíti föl diákjait az országos és Kárpát-medencei nyelvhasználati versenyekre, sokan közülük az Aranka-verseny és a sátoraljaújhelyi „Édes anyanyelvünk” verseny díjazottjai, Kazinczy-érmesei. Három éve a Georgius Aranka Társaság vezetőségének támogatásával és az ő személyes segítségével indította be az ifjúsági tagozat az egyhetes nyelvművelő tábort, amelyet Zsobokon szerveznek meg.

Elérte az I. tanári fokozatot, ill. az „érdemes tanári” cím tulajdonosa. 2010-ben elnyerte a Dr. Wolf Rudolf-díjat, amellyel kimagasló szakmai munkáját jutalmazták. A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége fennállásának 20. évfordulója alkalmából 2012 januárjában elismerő oklevéllel és éremmel tüntette ki áldozatos közéleti és oktató-nevelői munkásságáért.

Tőkés Erika tanárnő az erdélyi magyarság anyanyelvi műveltségéért végzett áldozatkész munkájáért, kimagasló mozgalmárszervezői és felkészítő tanári tevékenységéért, példás emberségéért veheti át a Kazinczy-díjat.

Varnyú Ilona

Általános és középiskolai tanulmányait a délvidéki Óbecsén végezte, főiskolai és egyetemi diplomáját az Újvidéki Bölcsészeti Karon szerezte. 1971-től 2006-ig, nyugdíjba vonulásáig Óbecsén tanított. 1978 és 1996 között a délvidéki középiskolások művészeti vetélkedőjének szervezőbizottsági elnöke volt. Hat alkalommal szervezte meg a vajdasági magyar önképzőkörök találkozóját. Hozzáértő felkészítő munkáját számos kiváló eredmény dicséri. Több növendéke bejutott az országos versmondó versenyek döntőjébe. 1989 óta jelen van az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny sátoraljaújhelyi és a Kazinczy-verseny győri döntőjén. Mindkét versenyen elnyerte az eredményes felkészítésért adható legrangosabb bírálóbizottsági elismerési formát, a Széphalom-plakettet és a Z. Szabó László-émlékéremet. Éveken át működtetett Beszélni nehéz! kört, csoportjai rendszeresen tartották a kapcsolatot a rádióműsorral, a szerkesztők által odaítélhető jutalmazási formák mindegyikében részesültek. Tanulóival egy évtizeden át rendszeresen és eredményesen részt vett a Péchy Blankáról elnevezett emléknapon és versenyen. Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagja, éveken át vezette az óbecsei helyi ifjúsági csoportot. 2000-től nyugdíjazásáig ő szervezte az „Édes anyanyelvünk” verseny regionális döntőjét. Az utóbbi években példásan segítő utódja munkáját. A délvidéki magyarság nyelvőrző, nyelvápoló, anyanyelvmegtartó törekvéseiért végzett szerteágazó tevékenységéért, elkötelezett, áldozatkész és eredményes mozgalmárszervező, szakértő pedagógusi és versenyekre felkészítő munkájáért okkal veheti át a Kazinczy-díjat.

Péchy Blanka-díj, 2012.

Bátki Zsuzsa

Első beszédművelő szakkörét 2000-ben hozta létre a soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Líceumban, azóta példamutató hűséggel szolgál a nyelvművelő mozgalomban. Hol egy másik soproni középiskolában, a Vas- és Villamosipari Szakközépiskolában körvezetőként, hol egyéni megfjítőként. A Magyar Rádió Beszélni nehéz! című műsora köré szerveződött mozgalomnak aktív tagja. Növendékeivel rendszeresen elküldte megfjítéseit az adáson tartanak, eredményes munkájukkal kiérdemelték a Kazinczy-jutalmat, többször kaptak ún. kisjutalmat, ő maga a Péchy Blanka-jutalom II., egyéni fokozatában részesült. 2007 óta a Magyar Katolikus Rádió Szórol-szóval című műsorával áll szoros kapcsolatban. A nyelvművelő mozgalom országos rendezvényeinek állandó résztvevője; növendékeit eredményesen készíti föl a versenyekre. Társaival 2009-ben megszervezte a Beszélni nehéz!-körvezetők soproni egyhetes Kárpát-medencei tábort, az öntovábbképző táborok közül az egyik legkitűnőbbet. Felbecsülhetetlenül értékes krónikási munkájának is köszönhető, hogy elkészülhetett a táborok történetét bemutató kötet, amelyet több írásával és rajzával is gazdagított. Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagja. A nyelv- és beszédművelő mozgalomban végzett kiváló szakkörvezetői

munkájáért, áldozatos mozgalmárszervező tevékenységéért Bátki Zsuzsa tanárnő joggal veheti át a Péchy Blanka-díjat.

Tóth Jánosné

A sátoraljaújhelyi V. István Katolikus Közgazdasági Szakközépiskola tanára. Elődjétől, az ugyancsak Péchy Blanka-díjas Szabó Jánosnétól vette át intézményük tanulói beszédművelő körének vezetését, így biztosítva, hogy a szép múltú, majd két évtizede működő szakkör részese maradjon a nyelvművelő mozgalomnak. Irányításával növendékei példás rendszerességgel küldték megfjítéseiket a Magyar Rádió Beszélni nehéz! című műsorának, majd – annak megszűnése után – a Magyar Katolikus Rádió Szórol-szóval című műsorfolyamának. Négyeszer érdemelték ki a Kazinczy-jutalmat, egyszer a Péchy Blankáról elnevezett hűségjutalmat, s összesen 19-szer kaptak ún. kisjutalmat a kör helyes megfjítéseiről. Éveken át kapcsolódtak a Duna Televízió Nyelvőrző című műsorához. Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagja, a szervezet egyik helyi csoportjának vezetője; példamutató igényességgel szervezte meg a szövetség közösségeinek sátoraljaújhelyi országos tanácskozását. Növendékeivel együtt állandó résztvevője volt a nyelvművelő mozgalom rendezvényeinek. Úgy szerette, példás áldozatvállalásáért, lelkiismeretes szakkörvezetői és nevelői munkájáért Tóth Jánosné tanárnő kiérdemelte a Péchy Blanka-díjat.

A Kazinczy-verseny megnyitója

Győr, 2012. április 20.

Nagy felelősség köszöntőt mondani olyan körben, ahol a jelen lévő tudósok és tanárok az anyanyelv tisztaságának hivatott őrzői, és ahol a diákok is a megszólalás, a beszéd avatott mesterei.

A bátorítást elsőként a tisztelet adja. Igen, a magyar nyelvért felelősséget érző városi vezetőnek, a köz emberének elismeréssel kell szólania azon kortársak és elődök munkájáról, akik hivatásból vagy küldetésből többet vállalnak, többet tesznek mai, értékzavarodott világunkban az anyanyelv, a beszélt nyelv tisztaságáért. Akik immáron 47. esztendeje éltetői a Kazinczy-versenynek.

Mert mit is jelent nekünk a magyar nyelv? Létezésünk legfontosabb pillérét, szilárd alapot, amely emberségünk, családkunk, népünk, kultúránk hordozója; mindent, ami magyarrá tesz minket. A magyar nyelv révén él a nemzet a múlt, a jelen és a jövő síkjain.

Van egy magyar kifejezés, melyet már Arany János is használt, majd később – mások mellett – Kosztolányi Dezső és Illyés Gyula népszerűsített, és amely így hangzik: **édes anyanyelvünk**.

Van azután egy gróf Széchenyi Istvánnak tulajdonított és gyakran idézett szállóigénk, amely így szól: **Nyelvében él a nemzet**. A kutatás szerint ugyan nem Széchenyi mondta, hanem a Székelyhonról című, Kolozsváron kiadott kötetben írták le először, méghozzá egy háromszéki kis falu, Laborfalva jellemzése kapcsán, de egyre megy. A lényeg, hogy kifejezi a magyar nyelv és a magyarság szinte egyedien szoros, mondhatni különleges viszonyát.

De mit és hogyan kell tenni ma a nyelvért? Tanulni és ápolni. Igyekeznünk a szép, érthető, kifejező, tartalmas beszédre, írásban pedig a helyesírási szabályok betartására. A helyzetnek megfelelően megnyilatkozni. Mellőzni a felesleges idegen szavak használatát. Ügyelni közölnivalóink tartalmi és formai igényességére, amelybe nemcsak az tartozik bele, hogy értelmes mondatokban beszélünk, hanem az is, hogy technikailag is szépen formáljuk szavainkat: nyitott szájjal, hangosan, minden szótagot kiejtve, hanglejtésünkre is figyelve beszélünk.

A 20. század utolsó harmadában Győr azzal vált az anyanyelv-ápolás, a nyelvművelés fellelegvárává, hogy megteremtette a középiskolások korosztály beszédművelő mozgalmának előfeltételeit az évenkénti döntők megrendezésével. Immár 47. évébe lépett a Kazinczy-verseny, minden tavaszunk szép seregszemléje, amely közel 5 évtizede azt is jelzi, hogy a magyar nyelv hete nem egy rövid időszak gazdag eseménysorát jelenti csupán, és nem zárul le április közepén. Ellenkezőleg! A nyelvművelés, az anyanyelvért való cselekvés életünket és mindennapjainkat egész éven keresztül átszövő, országhatárokon is átívelő folyamat.

A jelentőségénél talán kevesebb szó esik manapság az anyanyelv nemzetmegtartó szerepéről. És a számos nagy történelmformáló személyiség mögött nem emlékezünk azokra a névtelen, hétköznapi emberként élő milliókra sem, akik semmi mást nem tettek, csak évszázadokon át szülőföldjükbe, házukba zártan ösztönösen védték, és nemzedékről nemzedékre örökítették a magyar nyelvet. Ma, amikor a globalizálódó világ új kihívásokkal veszélyezteti a kis népek kis nyelveit és nemzeti hagyományait, ma is csak az anyanyelv lehet megmaradásunk és önazonosságunk biztosítója.

A nyugatra szakadt és ott világhírű tudóssá, művésszé váló magyarok vajon miért őrizték egy-egy tökéletesen elsajátított nagy nyelv árnyékában is az anyanyelvüket? Azért, mert bár életüket egy más nép törvényei és nyelve szerint élték, de szem-

mélyiségüket mindig az a nyelv formálta, amelyen beszélni, gondolkodni tanultak, amely a gyökereiket őrizte.

Európaiak vagy világpolgárok pedig nem akkor vagyunk, ha saját nyelvünket fölcseréljük egy világszerte beszélt másikkal, hanem akkor, ha anyanyelvünk és kultúránk birtokában igyekszünk minél szélesebb körűen, minél mélyebben megismerni más népek nyelvét, hagyományait és kultúráját.

A magyarság – mint tudjuk – a honfoglalás első pillanataitól kezdve nyelvileg teljesen rokontalanul él a Kárpát-medencében, idegen nyelvek gyűrűjében. De keresgélhetnénk akárhol a gyűrűn kívül is: rajtunk kívül sehol a világon nem értik a nyelvünket.

Eszükbe jutott-e már, hogy a magyar államot anyanyelvével öleli körül – a világon egyetlenként! – a magyar nemzet? Ez a nyelvhatár sokkal erősebb védelmet, de sokkal erősebb elzártságot is jelenthet, mint az államhatárok. Mert gondolják csak meg: egy német egy osztrákkal vagy akár az angol egy amerikkával úgy tud kapcsolatot teremteni, mint saját országa egy más vidékén élő honfitársával. Mi magyarországiak, ha nem beszéljük más népek nyelvét is, némák maradunk. Nemzeti kisebbségben élő testvéreink saját országukban is idegenekké válnának, ha csak anyanyelvükön beszélnének.

De akkor miért van szükségünk a magyar nyelvre? Döbbenetesen egyszerű a válasz: nélküle névtelenek, gyökértelenek és otthontalanok lennénk. A szó ember mivoltunknak, az anyanyelven szólás magyarságunknak bizonyítéka és biztosítója. Hazát adó, otthont teremtő. Hiszen az otthon gyökerei mindig odáig érnek, ameddig nyelvi létünk tart térben és időben. Mert hogy is írja Illyés Gyula a *Ki a magyar?* című tanulmányában: *„Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul fog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.”*

Nyelvünket ajándékba kaptuk elődeinktől, de az anyanyelvi műveltségért szívósan dolgozni, olykor küzdeni kell.

Kazinczy írja: *„A nyelv nem az enyém, nem a tiéd, hanem az édes mienk.”* Tulajdonosai vagyunk a nyelvünknek, a birtoklás minden kötelezettségével együtt! Az anyanyelv ugyanúgy viselkedik, mint az anyaföld. Ha a gazda nem műveli, nem gondozza, hanem parlagon hagyja, az idegen gyomok megtelepsznek benne. De megjutalmazza gazdagságával a vele szakszerűen és szeretettel foglalkozó gondos gazdát.

Önök már mindannyian jutalomban részesültek. Az, hogy itt lehetnek, hogy részt vehetnek a szép magyar beszéd idei országos versenyén, az eddigi munkájuk eredménye. Örvendetes, hogy évről évre egyre többen felismerik a fiatalok körében, hogy a nyelvi megformáltságnak gondolathordozó, önkifejező szerepe van, hogy a beszédkultúra jellemzi és minősíti a beszélőt. Pedig *„Beszélni nehéz!”* – mondja a 60-as években mozgalmat indító Péchy Blanka egyik könyvének címe. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy beszélni meg lehet, és meg is kell tanulni mindenkinek, mert közügyvé kell válnia a világos, egyszerű gondolatközlés igényének. Ezért alapvető törekvése a Kazinczy-versenynek az értő és értető helyes beszéd elsajátítása. Ehhez még egy szubjektív elem is társul: a nyelv szépségének fölismerése. Az, hogy igyekszünk nemcsak jól használni a nyelv eszközeit, hanem gyönyörködni is tudunk benne: a szó dallamában, a kifejezések gazdagságában, a stílus árnyalataiban.

Kedves versenyző diákok! A most következő versenynapnak Önök a főszereplői. Kívánom, hogy mindannyian a lehető legjobb eredményeket értsék el. Es a megszerzett anyanyelvi műveltség váljék majd jövőjüket formáló erővé a középiskola befejezése után is. Érezzék jól magukat városunkban, Győrben!

Tisztelt Jelenlévők! Engedjék meg végezetül, hogy köszönetem a bírálóbizottság tagjait és a felkészítő tanárokat. Köszönjük, hogy évről évre eljönnek, áldozatkész munkájukkal nagyban hozzájárulnak a verseny sikeréhez.

A Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd verseny 2012. évi döntőjét ezennel megnyitom, eredményes munkát kívánok minden résztvevőnek.

Simon Róbert Balázs,
Győr alpolgármestere

„A magyar nyelv mint hungarikum”

**Megnyitóbeszéd
a 46. magyar nyelv hetén
2012. április 23.,
Szombathely, Megyeháza**

Tisztelt Ünneplők, Hölgyeim és Uraim!

Köszöntöm Önöket anyanyelvünk évenként megrendezett ünnepén: a magyar nyelvnek szentelt hét megnyitóján. E jeles esemény szépen illeszkedik két másik ünnepünkhöz: A magyar kultúra napjához s az időben hozzá legközelebb álló Költészet napjához. Öröndetes, hogy 2011 óta nemcsak a magyar nyelv hetéről emlékezünk meg, hanem a Magyar Országgyűlés határozata alapján november 13-át, az 1844. évi II. törvénycikk szentesítésének a dátumát is felvehettük a hivatalos ünnepek közé, ezt a jeles napot a magyar nyelv napjává nyilvánították. Így évente négy alkalom kínálkozik a nyelvről való megemlékezésre.

A magyar nyelv hetét 1967 óta a TIT karolja fel, s azóta oly nagy sikert aratott, hogy szinte mozgalommá vált a kezdeményezés, az idei ünnep immár a 46. Ezen a héten az ország számos városában, településén hangzanak el előadások, szervezünk konferenciákat, rendhagyó magyarórákat az általános és középfokú iskolákban, főiskolákon, egyetemeken, könyvtárakban; gazdag programsorozat keretében karoljuk fel legnagyobb nemzeti kincsünk, a magyar nyelv ügyét. (Egyetemünkön e hét egybeesik a diákhét rendezvényeivel, s örömmel jelenthetem be, hogy Szombathelyen a diákok felvették a diákrekto-választás kritériumai közé a nyelvészeti, nyelvhelyességi vetélkedőn való szereplést, az ott elért eredmény is beleszámít a helyezéské.)

A '70-es évektől vált gyakorlattá, hogy a központi rendezvényt valamelyik megyei TIT patronálja, 1989-től, az Anyanyelvápolók Szövetségének megalakulása óta, a két szervezet közösen végzi a szakmai előkészítést. Gyakorlattá vált, hogy minden évben egy központi témát jelölnek ki a szervezők. Két évvel ezelőtt is városunk adott otthont az országos rendezvénynek a „Szótól szöveg – lélektől lélekig” mottó választva a szimpóziumnak. Az idei év jelmondata, felhívó szlogenje: „A magyar nyelv mint hungarikum”.

Mi is az a hungarikum? Valami különleges, egyedi, jellegzetes, csak Magyarországra jellemző dolog, amely önazonosságunkhoz, identitásunkhoz tartozik, mondhatnánk úgy is, patriotikum. A hungarikum jelenthet egyfelől a külföldiek számára valami speciális, a magyarokat karakterizáló dolgot, mint például a gulyás vagy a csárdás, sokszor halljuk, hogy ezzel azonosítanak bennünket. Másfelől jelentheti azt, amit mi, magyarok tartunk csak ránk jellemzőnek, amit sajátunknak gondolunk: magyar feltalálók, tudósok, alkotók műveit, őshonos, nemesített állatokat vagy növényeket, a népművé-

szetet vagy nemzeti irodalmunkat. Hogy mit sorolunk a hungarikumok közé, nincs szabályozva, igaz, a 77/2008-as OGY-határozat védelem alá veszi megőrzendő, egyedülálló értékeinket: például a tokaji aszú, a halasi csipke, a Pick szalámi, a Zwack unicum különleges oltalmat élvez, de eredetvédelem alatt áll a békési, a szatmári szilvapálinka, a kalocsai, a szegedi fűszerpaprika, a Bérés-csepp, a kerecsensólyom, a kék vércse és a vetési varjú, a hucul, a gidrán, a nóniusz vagy a lipicai, a puli vagy az erdélyi kopó, és sorolhatnám még hosszasan.

Gondolnánk-e, hogy a legelső számú hungarikum a magyar nyelv? „Mert mi az, ami a Kárpát-medence és a világ magyarságát összetartja? Vitan felüli, hogy az édes magyar anyanyelvünk. Ne állítsuk, hogy a leggazdagabb és a legszebb a magyar nyelv a világ nyelvei közül. De jelentsük ki, ellenvetést nem tűrő hangon, hogy számunkra a legszebb nyelv a magyar a világ 6000 nyelve közül” – olvashatjuk a Tinta Könyvkiadó honlapján. S valóban, felvehetnénk az eredetvédelem alatt álló hungarikumok közé például a Kosztolányi által megnevezett 10 legszebb szót, költőink leghíresebb sorait: „Óh, a szárnyas idő hirtelen elrepül” vagy „Elhull a virág, eliramlik az élet”. Minden benne van ezekben a sorokban, amit életről, halálról mondani lehet. Zsugorian számolgotom azt a néhány verssort, amiben különbözünk a világirodalomtól, ami csak a miénk, amiben mi vagyunk és senki más. A Szeptember végén és A pusztán télen. Csokonaitól sorok. Vörösmarty Vén cigánya. Vajda néhány képhalmaza. Arany Őszikéi, az egyikben ez a verssor: „...ujjam nehéz a húron, a verset únva írom...” s Krúdy zenéje, nyelvének titkos árama.

Kevés ez vagy sok? Mindenesetre ritka, különleges érték. Csak egy nyelvben lehetünk igazán otthonosak, csak anyanyelvünkön tudjuk teljesen, feltétlenül kifejezni magunkat. Márai szavával: „Csak magyarul érted e szót: Szeretlek / Pillangó, hattyú, csillag, angyalom / E nyelven lesz csak több, mint fogalom.” Hazánkat, házunkat, otthonunkat ebben az erős várban leljük meg, ez a hordozható otthonunk a nagyvilágban: „Otthon vagy? Hol vagy »otthon«? Csak a nyelvben, / Minden más fonák, zavaros, hiányos. / Mint egy barokk képen – arany keretben / Egy férfi –, idegen vagy és magányos.”

Hogy mit tekintünk értéknek, az összetett, társadalmi, szociokulturális fejlődés eredményeként jön létre. Az értékek kulturálisan viszonylagosak, s a magyar művelődés történetében talán az egyetlen kérdés, amelyben a politikai pártokon és szellemi székértáborokon felülemelkedő egyetértés tapasztalható: a magyar nyelv érték voltának kinyilvánítása. Nem lehet kétséges, hogy becses örökségünk, a nemzet emlékezetének, élettapasztalatának, tudásanyagának hordozója megőrzendő, védendő érték, különlegességének őrzése kiemelten fontos feladat. A konzumcivilizációban, a tömegtársadalom világában, az elektronikus korszak ránk zúduló világpletykáját hallva a védelemnek különös hangsúlya van: nem lehet, hogy az ellenőrizhetetlen információ-tömeg elnyomja az önálló, kritikus gondolkodás és véleményalkotás képességét. A szónak most is meg kellene állnia a helyét, el kellene bírnia a „valóság légköri nyomását”.

Ezekkel a gondolatokkal köszöntöm a magyar nyelv hetét.

Czetter Ibolya

A szerző főiskolai tanár, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ elnökhelyettese. **A szerk.**

Kérdések és válaszok

? Mit jelent: *rökönyül*?

! A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a *rökönyül* szó jelentése: 1. 'elkorhad, megpenészedik, megdohosodik', 2. 'megdőbben, megijed'. A *rökönyödik* és a *rökönyül* alapszava azonos lehet a *reked*, *rekken* szó alapszavával. (Az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen szerint a *rökönyödik* és a *rökönyül* töve ismeretlen eredetű, és a *rejt*, *rekesz* szavakéval lehet azonos.)

? Szeretném megismerni a mozgószabály rövid történetét a magyar nyelvben. Mióta létezik, és ki alkotta?

! A külön- és egybeírásban érvényesülő mozgószabály ezen a néven az 1984-es szabályzatba került be először (139. szabálypont). Ám a mozgószabály elve már az 1954-es szabályzatban is benne volt, lásd „A kettőnél több szóból alakult összetételek írása” (217–219. szabálypont). Az 1954-es szabályzatot egy többfős bizottság alkotta.

? Egy most induló kávémanufaktúra dátumbélyegzőjét tervezzük. A bélyegzőt az alábbi felirattal kívánjuk ellátni: „Frissen pörkölte: 2012. 06. 17.” A szenvedő szerkezet nyelvi helyessége a kérdés. A teljesen korrekt megoldás a „2012. 06. 17-én” lenne, ami viszont meghaladja a kivitelezhetőség határait. Ha viszont a „Frissen pörkölt” jelenik meg a dátum mellett, akkor számomra a dátumra való hivatkozás nem egyértelmű.

! A *frissen pörkölte* szerkezet nem hibás (önmagában sem). A Balázs Géza és Zimányi Árpád által szerkesztett Magyar nyelvhasználati szótár (Pauz-Westermann, 2007, 91) így ír a jelenségről: „Téves vélekedés, hogy a határozói igenév létezését kerüldő idegenszerűség lenne. A germanizmus vádja nem felel meg a valóságnak, mivel ez a kifejezéstípus nyelvünkben igen régi, nyomai az ugor korba vezetnek. Jeles irodalmi példák is tanúsítják meglétét és szabályos használatát, pl.: *Be van fejezve a nagy mű...* (Madách)”.

A 20. században elterjedt a befejezett melléknévi igenév állítványi használata (pl. *A kávé frissen pörkölt*). Ezt elősegítette a határozói igenév létezésére vonatkozó nyelvi babona, amely szerint ez utóbbi németesség. Erre és sok más esetre azonban nem vonatkozik ez a téves feltételezés. A felirat tehát helyes lesz ebben a formában: „Frissen pörkölte: 2012. 06. 17.”

? A Zaicz-féle etimológiai szótár szerint *hókuszpókus* kifejezésünknek ismeretlen az eredete. Korábban azt olvastam, hogy ez a latin *miseszöveg* egy részletének egyfajta népies „eltorzítása”, a „hoc est corpus”-ból alakult ki a *hókuszpókusz*. Tévedés volna ez utóbbi etimologizálás?

! Tótfalusi István Idegenszó-tárában is azt olvashatjuk, hogy a *hókuszpókusz* a latin *miseszöveg* egy részletéből alakult ki. A „hoc est corpus” jelentése: ez a (z én) test(em), ami a kenyér átváltoztatásakor hangzik el a misén. Tótfalusi István is kérdőjelet tesz azonban a magyarázat mellé, és Zaicz Gábor Etimológiai szótára mellett A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára sem ír biztos etimológiát: „Végső forrása számos szellemes megfajtási kísérlet ellenére sincs tisztázva. Talán varázsmondásként használt, önmagukban értelmetlen, eredeti alakjukból kiforgatott latin szavakból keletkezett” (II. kötet, Akadémiai, 1970, 132). Új, jelentős fejlemény a kifejezés eredetének kutatásában Szentgyörgyi Rudolf tanulmánya (Magyar Nyelv, 2011, 4. szám), amely alapos filológiai érveléssel bizonyítja, hogy a *hókuszpókusz* valóban a latin „hoc est corpus” misefordulatból ered. Ennek alapján el kell fogadnunk ezt a merésznek tűnő szómagyarázatot.

? Milyen irándók: *wellness*(szálloda), *wellness*(kezelések)?

! A *wellnesskezelés* összetételt egybeírjuk, a *wellness-szállodát* azonban kötőjelezzük, hogy ne kerüljön egymás mellé három azonos mássalhangzó (l. AkH. 94.).

? „Kérem, küldje el írásos formátumban!” A *formában* szó helyett a *formátum* használata csak fűlsértő, vagy nyelvhelyességi szempontból is kifogásolható? Ha igen, miért?

! A *formátum* szó jelentése a Magyar értelmező kéziszótárban:

1. (Szabványos) méret(ü), alak(ü) papír, nyomdatermék stb.). 2. *vál[asztékos]* (Teljesítő)képeség. Pl. *Ritka formátum*.

Az informatikában a *formátum* jelentése: „adatok számítógépes szerkezetbe rendezésének módja; szövegszerkesztőben szöveg, táblázat elemei megjelenésének és elhelyezkedésének jellemzői” (Tolcsvai Nagy Gábor: *Idegen szavak szótára*. Osiris, Budapest, 2007, 363). Más meghatározás szerint: „A fájlformátum azon eljárásnak meghatározása, hogy egy számítógépes adat (kép, program, hang, adatbázis

stb.) miképpen tárolható fizikai adathordozón, illetve hogyan jeleníthető meg egységes módon” (vö. Wikipédia).

Az internetes keresés szerint mind a két szerkezet létezik. Az *írásos formában* a hagyományos, megszokott forma (a Google-ban kb. 60 000 előfordulás), az *írásos formátumban* ritkán fordul elő (Google: kb. 330).

A „Kérem, küldje el írásos formátumban!” mondatban a *formátum* szó feltehetőleg az informatikai szaknyelv hatására jelenik meg. De helyesebb így írni, mondani: *írásos formában*.

? Hogyan kell helyesen írni: „Van egy bomba hírem” vagy „Van egy bombahírem”?

! Az Osiris-féle Helyesírásban a *bombagól* és a *bombasiker* egybe, a *bomba jó*, a *bomba nő*, a *bomba ötlet* és a *bomba üzlet* külön van írva.

A Magyar értelmező kéziszótárban, illetve A magyar nyelv nagyszótárának IV. kötetében (Ittész Nóra főszerk., 2011) melléknévként is olvasható a *bomba* szó (pl. *bomba nő*, *bomba vice*), sőt az utóbbiban a *bomba siker* is külön van írva. Ezek miatt inkább a különírást javasolnám a *bomba hír* esetében is.

Nagyon halvány jelentéskülönbség azonban érezhető lehet az egybeírt *bombahír* ('bombaként robbanó hír') és a különírt *bomba hír* ('nagy hír') között, így a szöveg ismeretében a jelentéstől függetlenül írható egybe vagy külön a szerkezet. A 'bombáról' szóló hír' viszont mindenképpen egybeírandó: *bombahír*, mivel ez jelöletlen határozós összetétel.

? Ménfőcsanakon hallottam a következő mondatot: „Szerencsés (egy nő), hogy ehhez a divályos (divájós?) emberhez ment hozzá.” Mit jelent a *divályos/divájós* szó?

! A *divály* a Ballagi Mór-féle A magyar nyelv teljes szótára szerint „1) vminek becse, értéke; 2) divatozó állapot”. A szótár ebből a szóból származtatja a *divályos* melléknévet is. A kérdezett szó tehát 'becses', 'értékes' és talán 'divatos' értelemben használatos.

? II. Erzsébet édesanyja *anyakirálynő* vagy *anyakirályné*?

! II. Erzsébet királynő édesanyja VI. György brit király felesége volt, tehát nem ő viselte a koronát. Ebben az esetben az *anyakirályné* megnevezés a helytálló. Ha ő lett volna az uralkodó, akkor lehetne a megnevezése *anyakirálynő*.

? Nyíró József nevének írásmódja okoz gondot. Hiába írja az Új Magyar Irodalmi Lexikon *í*-vel, újságíró és szerkesztő kollégáimat nem tudom meggyőzni, ők inkább röviddel írják. Nem tudnának segíteni abban, hogy milyen szakirodalmat tudnék még felhasználni az érveléshez?

! Nyíró József egyik regényének, Az én népem címűnek a 2005-ös kiadásában is röviddel szerepel az író neve. A röviddel írt változatot támaszthatja alá az is, amit a Hajdú Mihály szerkesztette Családnévek enciklopédiájában olvasunk, tudniillik hogy a Nyíró családnév a Dunán túl, illetve Erdélyben, különösen Csikban gyakori (vö. i. m. 352). Nyíró József Székelyzsomboron, Erdélyben született. A családnév eredete a foglalkozásneveknél keresendő: a birkanyírók, hajnyírók stb. elnevezésével kapcsolatos (lásd uo.).

Összeállította: Pölcz Ádám

HÍREK – ESEMÉNYEK

Meghalt **Hoffmann Ottó** (1925–2012), a Pécsi Tanárképző Főiskola ny. tanára. Július 2-án búcsúztatták a pécsi köztemetőben. 1996-ban jelent meg újszerű, *Mini-tini-szótár* című munkája.

*

68 éves korában váratlanul elhunyt **Jónás Frigyes**, az ELTE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének ny. docense, aki lapunkban is több alkalommal publikált.

*

Pável Ágoston emléklappal tüntette ki **Balázs Gézát** a Vas megyei önkormányzat Vas megyével kapcsolatos néprajzi és nyelvészeti tanulmányaiért. A további díjazottak: **Balogh Lajos** botanikus-muzeológus, **Botlik József** történész, **Kiss László** sitkei helytörténeti kutató, **Koszorus Ödön** ikervári helytörténész.

*

Az *Óvodapedagógusok Országos Egyesülete* XVIII. esztétikai tanácskozását Széphalomban tartotta a „Szépen magyarul, szépen emberül” gondolat jegyében. Nyelvészeti előadást tartott **Balázs Géza** és **Kováts Dániel**.

*

Nyelvmúzeum a Facebookon. Az Anyanyelvpolók Szövetségének ifjúsági tagozata felkarolta A Magyar Nyelv Múzeuma honlapjának működtetését (www.nyelvmuzeum.hu), valamint elkészítette Facebook-oldalát, ahol megtalálható a múzeum története, legfrissebb hírei. Ugyancsak az Aszisz működteti az Emmi kérésére a www.magyaranyelv.hu honlapot.

*

Zsobok, 2012. Az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Georgius Aranka Társaság július 12–22. között megtartotta idei, összevont kalotaszegi (zsoboki) tábort. A 20. magyarországi és a 4. erdélyi tábortan 60 fő vett részt a Kárpát-medence minden részéről. A szakmai (nyelv- és beszédműveléssel, nyelvi illemmel foglalkozó) előadások mellett a táborozók bebarangolták Kalotaszeg legszebb tájait. Részletes beszámoló: <http://aszisz.anyanyelvpolo.hu>.

Második anyanyelvi juniális

„De jó a hosszú kolbász és a rövid prédikáció” – így szól a zempléni mondas, amely akár a második anyanyelvi juniális (Széphalom, 2012. június 15–17.) summázata is lehetne. Hiszen egyszerre, egymás szomszédságában zajlik a színes (anya)nyelvi kavalkád, a vadéltfőző verseny, s este mindkettő találkozik a múzeumok éjszakáján... A széphalmi múzeumban Kazinczy Ferenc és Török Sophie tart tárlatvezetést, **Kerekes Barnabás** anyanyelvi licitjátékot vezet, múzeumismereti teszt, anyanyelvi kirakodóvásár, közönségtalálkozók. A 10. vadéltfőző versenyen pedig fő az étel. A juniális ehhez kapcsolódik az Étél és nyelv, vagy inkább kis gasztroliteratúra ajándék című ízletes szimpóziummal. **Pomogás Béla** régi irodalmi recepteket idéz (lemonya, kapornya), **Fráter Zoltán** az inyenc Krúdyt mutatja be, **Maróti István** Balázs mestert (Draveczy Balázs gasztrotörténész) idézi meg (mi is az a Krúdy-fröccs?), **Balázs Géza** a pálinka nyelvt-folklorját mutatja be, majd megnyitja a pálinkatörténeti kiállítást. Odakünn fő a medvehús, a múzeumban föl-föllángol az anyanyelvészeti: **Minya Károly** élményközpontú nyelvtanórát tart, Fráter Zoltán versírást oktat, este fátylós megemlékezés Kazinczy sírjánál. Fénypont az Új Liszt Ferenc Kamarakórus hangversenye – vastaps honorálja a Kodályt, Vass Lajost, Farkas Ferencet, Kocsár Miklóst megszólaltatókat. Igazából este sűrűsödik a nép, kezdődik a múzeumok éjszakája. A múzeumban bolyongó-szemlélődő emberek. Az ifjú anyanyelv-

polók reklámfilmekkel toboroznak. 22 órakor az Elő Tetten ért szavak adásán a színházterem tele gyerekekkel. Majd tüzugrás, néptánc, éjszakai Kazinczy-túra. Érkezik a feketeleves: „A fekete török átok, de hát úgys megiszátok!” Az anyanyelv, a nyelvi kultúra ügye képes összehozni az érdeklődőket. Sikeresen együttműködött az Anyanyelvpolók Szövetsége (különösen ifjúsági szervezete) A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodával, az ELTE magyar mint idegen nyelv szakosaival, a Magyar Nyelv Múzeumával, valamint a vadéltfőző versennyel. A szellemi és testi táplálék kiegészítette egymást. Aki lemaradt, annak legfőbb összefűthet a nyál a szájában (az áfonyás medvehús olvasztán), szerencsére az Étél és nyelv szimpózium anyagát nemskóra elolvashatja a Nyelvünk és Kultúránk című folyóiratban. Végül pedig javasoljuk, hogy jöjjön el a jövő évi juniálisra. (*Manyszi-infó*)

Az év szavai, 2011.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, valamint az Anyanyelvpolók Szövetsége által felkért szakértő bizottság németországi kezdeményezésre, felmérések alapján meghatározta a 2011. év legjellemzőbb magyar szavait, antiszavait, költői és ifjúsági szavait. Az eredményt 2012. június 16-án, A Magyar Nyelv Múzeumban hirdették ki.

Az év szava: *alkotmány* (továbbiak: *okostelefon, táblagép*).

Minya Károly indoklása: A szótár szerint az *alkotmány*: „Valamely állam alaptörvényeinek összessége”. Vajon elveszítettük-e *alkotmány* szavunkat azzal, hogy 2012. január 1-jén *alaptörvény* lépett érvénybe? Vajon az év búcsúszava az *alkotmány*? Vajon úgy jár, mint a *fillér* kifejezésünk, amely csak frazémekben, állandósult szókapcsolatokban marad meg, mint például *filléres* gondolataink? Az alkotmány ünnepe az alaptörvény ünnepe lesz? Többek között ezek miatt a kérdések miatt is lett az év szava az *alkotmány*. Bár a mostani neve: *alaptörvény*, de a magyar hagyományban, köznyelvben ez minden bizonynyal *alkotmány* marad.

Az év antiszava/szókapcsolata: *banki termék* (továbbiak: *dizájnerdrog, dubajozik*).

Balogh F. András indoklása: A bankszektor az egész világban, így Magyarországon is igen jelentős szerepre tett szert. Ezt az eredményt részben az ügyes kommunikációs stratégiának is köszönheti, amely oly szavakkal-szókapcsolatokkal, mint például a *banki termék*, a nyújtott szolgáltatást nagyon kedvező színben tünteti fel. A *termék* szó valami konkrét, megfogható, előállított tárgyat jelent, ezért a szóban forgó szókapcsolat felelteni azt, hogy egyes banki hitelek – lévén ezek bonyolult szellemi konstrukciók, nem pedig tárgyak – nemcsak lehetőséget nyújtanak az ügyfélnek a fejlődésre, de veszélyt és kockázatot is hozhatnak, mint azt a devizahitelek esetében látni lehetett.

Az év költői szava: *málnahabos fa* (*vérszilva*) (további: *fűzfapoéta*).

Balázs Géza indoklása: Sokáig nem tudtam, hogy mi a nevéik azoknak a gyönyörű, áprilisban rózsaszínűen virágzó fáknak. Egy ismerősöm *málnahabos fának* nevezi. Rácz János, a növénynevek kutatója szerint egy cseresznyeszilva nemesített fajtája lehet. A tavasszal tömegesen nyíló rózsaszín, telt virágú, disznóvényként használt fajták gyűjtőneve: *vérszilva*. Parkok, házikertek, utcaszélek kedvelt disznóvénye. Rózsaszín virágú április elején tömegesen nyílnak. Szombathelyen, a művelődési központ előtt egy egész sétányt öveznek a málnahabos fák. Mind a

vérszilva, mind a *málnahabos fa* szakmai, illetve népi megnevezés alkalmas az év költői szava címre.

Az év ifjúsági szava: *fészkel* (továbbiak: *hummer, megoszt*).

Veszelszki Ágnes indoklása: A *fészkel* új keletkezésű szó, megjelenését 2011-ben dokumentálták. Az ige jelentése: valaki a Facebook közösségi oldalt (rendszerint hosszabb ideig, csupán szórakozásra, időtöltésre) használja. A szóalak képzési módja: a Facebook név első tagjának kiejtés szerinti alakjához (*fész*) járult az *-(e)l* magyar igeképző. Ugyancsak sok szavazatot kapott a *hummer* (e.: hammer) főnév és a *megoszt* ige is. A *megoszt* ige jelentése tágabban értelmezve az internethasználatához, szűkebben a közösségi oldalakhoz kötődik. Megosztással, továbbküldéssel terjedt a hummer-kép is: 2011 telén a Balaton vékony jegén egy terepjáró akart a túloldalra átkelni, ám a jég beszakadt alatta, akárcsak a mentésére igyekvő másik hummer alatt.

A 2012. évre vonatkozó jelöléseket várja a bizottság az iroda@e-nyelv.hu ímélcímen. (*Manyszi-infó*)

A kis palócok még tudnak hangsúlyozni

Az ELTE Kossuth Szónokversenyén ismerem meg Szanyi Mária, felvidéki versenyzőket hozott ide. A Bácsai Alapítvány kiejtési különdíja átadásakor mondott indoklásom adta neki az ötletet, hogy meghívjon zsűritagnak népmesemondó versenyükre. Ő maga matematikatanárból lett néprajzos és muzeológus. Nyugdíjasként is sokat dolgozik a felvidéki magyarság nemzeti tudatának megőrzéséért. Ő szervezett be egyszer a komáromi alapsiskolában tartott Kincskeresők országos verseny zsűrijébe is. A népmesékkel nemcsak akkor foglalkoztam, amikor gyerekeimnek meséltem őket, hanem akkor is, amikor alapítványunk népmesés könyvét szerkesztettem. Örömmel fogadtam hát ezt az újabb felkérést. Be is csomagoltam egy kisebb bördönt könyvet a díjazáshoz való hozzájárulásuként.

A verseny pünkösd hétfőjére esett. Huszár László, a Csemadok igazgatója, a verseny szervezője vitt kocsján Párkánytól Rozsnyóig. Tőle tudtam meg útközben a részleteket. Évek óta van néptáncversenyük, szavalóversenyük, a mesemondóversenyt csak harmadik éve terjesztették ki palócból országossá, de már azon törli a fejét, hogyan tudná kibővíteni bábozással. A szakmai rendező Varga Norbert volt, az ő javaslatára neveztek el a versenyt Ipolyi Arnoldról, a Felvidék XIX. századi nagy fiáról, aki sok más tevékenysége mellett – régész, püspök, akadémikus – elsőként gyűjtött népmeséket. A kiírásban előnyként jelölték meg a népviseletet, a tájnyelvet használatát és a helyi kötődésű mesék előadását.

52 versenyző került be a döntőbe. Óvodás kortól felnőt korig lehetett nevezni. Két zsűri volt, én a kicsiket és a legnagyobbakat hallottam. Majdnem mindenki népviseletben jött, aki nem, az is hasonló jellegű ruhában. A legtöbben palóc kiejtéssel beszéltek, ennek több változatát is lehetett hallani: többnyire csak rövid és hosszú *á-t* használtak. Kevesebben voltak a Csallóközből, az ő kiejtésük a kialsföldivel azonos, mind *ök*, mind a palócok természetesen különbséget tettek az *e* és *é* hang között. *Í-zést* is lehetett hallani két mátyusföldi gyermeknél. E változatosságban megmutatkozott a magyar nyelv egysége, hiszen az eltérő kiejtés ellenére mindenki mindenkit megértett. A néhány különleges tájszó jelentése a szövegkörnyezetből kiderült. Nyelvjárástól függetlenül mindenki tisztán, érthetően beszélt, kifejező hanghordozással, senki sem hadart. Némelyiknél érezni lehetett, hogy mondatról mondatra betanították, de jól tanították be. Az óvodá-

sok nem kántáltak, az iskolásoknál sem fordult elő a nálunk szokásos felolvasó hanghordozás. A Magyarországon gyakori rossz kérdő hangsúlyt (az utolsó szótág fölemelését) csak két gyereknél figyeltem meg.

Meg kell emlékezni a rozsnyói vendéglátókör is. A polgármester erre a napra egészen átadta a történelmi városaházát a versenynek. A rendezvény hangsúlyozott célja a nemzet megtartás volt, mert bizony, mint elmondták, nagyon fenyeget a beolvadás. Sok magyar ember szlovák iskolába írta gyerekeit. Aki ilyen élményben részesült, mint ez a verseny, az aligha fogja elfelejteni, hova tartozik. Hazafelé jövet azon törtem a fejem, ki tudna Magyarországon is megszervezni hasonlót. Mert a maradék ország ifjúságában sem ártana erősíteni a nemzeti tudatot. (*Buvári Márta*)

A magyar nyelv napjai Erdélyben

Az idén május közepén tartotta Sepsiszentgyörgyön az Anyanyelvnapok Erdélyi Szövetsége (AESZ) legjelentősebb, évente ismétlődő rendezvényét, *A magyar nyelv napjait*. Anyanyelvünknek ez az ünnepe főként abban különbözött az eddigiektől, hogy az idén megemlékeztek a szövetség megalakulásának 20. évfordulójáról is. Erre az alkalomra tekintélyes kötetet jelentetett meg az AESZ *Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv* címmel. A könyvben erdélyi és magyarországi egyetemi oktatók, középiskolai tanárok, írók, publicisták, nyelvvelőkének írnak az elmúlt húsz év magyar nyelvi eseményeiről, nyelvünk helyzetéről, állapotáról, anyanyelvi mozgalmakról, a szövetség történetéről, az anyanyelv ápolásáért kitüntetett személyekről, versenyekről, táborokról.

Az ünnepélyes megnyitót a Tamási Áron Színházban tartották. A házigazdák köszöntője után **Péntek János** nyelvész akadémikus, az AESZ elnöke átadta a Sütő András Nyelvörzés Díjat **Tulit Ilona** sepsiszentgyörgyi magyar szakos tanárnak, tankönyvíróknak, az AESZ alapító tagjának, első elnökének. (Péntek János beszámolója e számunk 3. oldalán olvasható. A szerk.)

Végül következtek a *Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi versenyek* eredménye. Az alsósok, a 4. osztályosok versenyét a székelyudvarhelyi Bethlen Gábor iskola csapata nyerte (felkészítő tanító: Péterffy Lenke). Felső tagozat: 1. Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy (felkészítő tanár: Kedves Laura és Pénzes Ágnes). A gimnáziumok versenyében a nagyváradi Mihai Eminescu iskola csapata volt a legjobb (tanár: Ágoston Palkó Emese). A szakközépiskolások közül a székelyudvarhelyi Bányai iskola növendékei végeztek az első helyen (tanár: Dáné Hedvig). (*Komoróczy György*)

Nyelvészeti könyvek

A pszicholingvisztikától a beszédtechnológiáig. Szerk.: Kiss Zoltán – Ladányi Mária – Petykó Márton. Hallgatói emlékkonferencia Zsilka professzor születésének 80. évfordulóján. Tinta, Budapest, 2011.

A Vörös Postakocsi (Nyelvészek). 2011. nyár.

Bárdosi Vilmos szerk.: A szótól a szövegig. Tinta, Budapest, 2012.

Bárth M. János és Vargha Fruzsina Sára szerk.: Hangok – helyek. Tanulmányok dialektológiai adattárak és helynévtárak számítógépes feldolgozásáról. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, 2011.

Cs. Nagy Lajos: Medvesalja magyar nyelvjárási atlasza. Luminosus Kiadó, Nagykapos, 2011.

Fehér József: Józán ítélet és tiszta szív. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely – Széphalom, 2012.

Gyórfy Erzsébet: Korai ómagyar kori folyóvízvezeték. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011.

Hódi Sándor: Miért hazudnak a politikusok? Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada, 2012.

Jakabb Oszkár: Madárnévkalauz. A Kárpát-medence madarainak névkalauza. Tinta, Budapest, 2012.

Nagyszékely István: Szavak a hullámok hátán. Hogyan mondják tengerészül? Ahogyan a hajósok beszélnek. A vitorlázók szavai. Plimsoll, Budapest, 2012.

Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv. Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában. Szerk.: Erdély Judit és munkatársai. AESZ, Sepsiszentgyörgy, 2012.

Nyelvhasználati jogok és lehetőségek. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok. Szerk.: Hódi Éva. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 2012.

Póczos Rita: Nyelvi érintkezés és a helynév-rendszerek kölcsönhatása. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011.

Rácz Anita: Adatok a népnévvé alakult régi településneveink történetéhez. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011.

Rácz János: Állatnevek enciklopédiája. A gerincesek elnevezéseinek eredete, az állatok kultúrtörténete, néprajza és mitológiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2012.

Raázt Judit, Tóthfalussy Zsófia Sarolta szerk.: A retorikai elemzés. A régi új retorika. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 2012.

Tolcsvai Nagy Gábor, Tátrai Szilárd szerk.: Konstruktív és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására. DIA Gram Funkcionális nyelvészeti műhely, Budapest, 2012.

A 2012. év eseményei

Október 6–7. Czuczor–Fogarasi-konferencia. Karizma Alapítvány, Budaörs (czuczor.fogarasi@gmail.com)

Október 11–13. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada

Október 12–14. Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati verseny, Sátoraljaújhely
November 13. A magyar nyelv napja
November 16. A magyar nyelv ünnepe. EKF, Eger

November 17. XX. Országos ifjúsági anyanyelvi parlament, Budapest

November 20–21. Diskurzusok a szakmai diskurzusról. A tudományok, szakmák nyelvének leírása. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék (nyelvkultura@gmail.com).

November 24. Nagy J. Béla országos helyesírási verseny, EKF, Eger

November 26. 4. Hálózat kutatás konferencia, NYME, ELTE, Budapest (szemiotika@szemiotika.com)

A Hírek, tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Könyvek kedvezménnyel

Nyelvészetről mindenkinek. 59 nyelvész 77 rövid összefoglalójával készült el a *Nyelvészetről mindenkinek* című kötet (szerk. Balázs Géza). Néhány nyelvészeti terület első magyar összefoglalója itt olvasható. Ízelítő „érdekes” lingvisztikákból: antropológia-, bio-, digitális, etno-, folklor-, funkcionális, gender-, generatív, geo-, igazságügyi, interkulturális, kognitív, kontrasztív, korpusz-, kulturális, marketing-, öko-, pszicho-, strukturális, szocio- és teolingvisztika. A 384 oldalas kötet ára: 3900 Ft.

Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet (szerk.: Balázs Géza, Veszelszki Ágnes). A 411 oldalas, mintegy hetvenszerzős munka az első magyarországi áttekintés a rendkívül sokoldalú témáról. A kötet ára: 4450 Ft.

Balázs Géza *Nagy párlat- és pálinkakönyve* 147 oldalon az eddigi legteljesebb összefoglalás a magyar pálinka történetéről, folklórjáról és nyelvéről. A kötet ára: 4990 Ft.

E hirdetés felmutatói egy könyv esetén 500, két vagy több könyv együttes megrendelése esetén a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában könyvenként 1000–1000 forint kedvezménnyel vásárolhatnak. Egyéb könyvek is megvásárolhatók kedvezményesen. A kínálat megtekinthető a www.e-nyelv.hu honlap Kiadványaink rovatában. 5-nél több kötet rendelése esetén Budapesten ingyenes házhozszállítás. Érdeklődés: 36-30-318-9666 vagy iroda@e-nyelv.hu.

Party

Amikor a címet leírom, számítógéphem helyesírás-ellenőrző programja a *party* szót pirossal aláhúzza. Helyesen, ugyanis ez a német jövevényszó már beépült szókincsünkbe, ezért a magyar helyesírás szerint kell írunk. Az Etimológiai szótár szerint '(előnyös) házasság, játszma, vendégség, estély' jelentésben 1789-ből adatoljuk, és a német *Partie*, *parthy* szóalak a francia *partie* 'rész, csoport, játék' főnévre megy vissza. A 'kötetlen házi mulatság, társasági együttlét' jelentésben 1854 óta él nyelvünkben. Az angol *party* ugyancsak a franciából származik.

Az érvényes helyesírási szabály ellenére a különböző rendezvények meghívóin gyakran találkozhatunk a hibás *party* szóalakkal. Egy vidéki városban például a múlt év végén öles plakátok adták hírül a *Mikulás party* és a *Christmas Party* rendezvényeket. Ez utóbbi kifejezés több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt a már említett *party* miatt, másrészt a nagy kezdőbetű okán. Ez ugyanis sima rendezvény-név, nagy kezdőbetűvel pedig csak az intézményszerű rendezvényneveket írjuk. Az angol *Christmas* szó is szemet szúr. Általa az angománia tipikus esetét, illetve a sznobizmust érhetjük tetten. Helyette szívesebben olvastuk volna a *karácsonyt*, hiszen a magyar nyelvterületen mindenütt ez járja, csak politikai megfontolásból nevezték egykor *fenyő-ünnepnek*. Fentebb már szóltam arról, hogy a *parti* szó beépült szókincsünkbe, használata tehát nem kifogásolható, ám a kizárólagossága nemkívánatos, hiszen rokon értelmű magyar megfelelői közül is válogathatunk. A Magyar szókincstár a köznyelvi formák mellett a szlenges, a bizalmas stílusú szinonimáit is felsorolja. Az említett plakátokon szerepelhetett volna például a *Mikulás-est*, a „Christmas Party” helyett pedig a *karácsonyi összejövetel*, *karácsonyi mulatság*.

Az említett feliratokból ezeket a következtetéseket vonhatjuk le: sokan nem tudnak különbséget tenni az idegen szavak és a jövevényszavak helyesírása között, illetve szándékosan használják az idegen formát. Az idegen szavak indokolatlanul, legtöbbször sznobizmusból kiszorítják a közhasználatú szavakat.

Dóra Zoltán

Mindenekelőtt az ez évi 2. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Hatszor hat. 1. Mieink. 2. Satnya. 3. Hócipő. 4. Ízesít. 5. Uborka. 6. Karika. A bal felső sarokból kiinduló átlóból összeolvasható szó: macska. A sorok megfelelő átrendezésével (2, 4, 1, 5, 6, 3) az ugyanebben az átlóban előbukkanó szó: szerkő, egy sirályféle, rigó nagyságú madárnem neve. Ez utóbbira több megfejtőnk nem talált rá. Vagy nem adott megoldást, vagy találmomra írt be egy nevet, pl. löcsér, sirály. Ezek is madárnevek, de a helyesen megfejtett rejtvény betűiből nem alkothatók meg.

II. Rímesen fejtse! 1. A) Ida, B) gida. 2. A) Okos, B) fokok. 3. A) Apor, B) kapor. 4. A) Orda, B) Torda. 5. A) Ária, B) Mária.

III. Középen a megfejtés! 1. Katalin. 2. Nauzika. 3. Cecília. 4. Szeréna. 5. Natália. 6. Kriszta. 7. Martina. 8. Klaudia. 9. Teodóra. 10. Antónia. A középső oszlopban olvasható cím: Az írástudó, amely a 100 éve született Hegedűs Géza egyik történelmi regényének címe.

IV. Állatsereglet. 1. Sáska. 2. Lile. 3. Kacsa. 4. Harcsa. 5. Okapi. 6. Patkány. 7. Viza. 8. Daru. 9. Gepárd. 10. Kecse.

V. Szójátékos csattanó. Pedig a szomszéd bácsi azt telefonálta valakinek, hogy a kocka el van vetve.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők nyerték el Forgács Róbertnek a Tinta Könyvkiadó által megjelentetett Anya-nyelv-csavar című, nyelvi fejtörőket tartalmazó könyvét: Cynolter Márta, Budapest, Gergő u. 39. (1158); Dr. Durucz Istvánné és a nyíregyházi beszédművelő tanárok körének tagjai, Nyíregyháza, Kossuth u. 41. (4400); Ilosvai Ferenc, Eger, Barkóczy u. 11. (3300); Mercsek Tímea, Székesfehérvár, Géza u. 92. (8000); Papp Béláné, Pécs, Május 1. u. 21. (7627); Pocsaji Péter, Kisújszállás, Nagy I. u. 14/a (5310); Szócsné Antal Irén, Szentistván, Fazekas u. 15. (3418); Závoczi László, Cibakháza, Újszóló u. 3/A (5462); Zólyomi Mária, Budapest, Pesti út 144. (1173); Zsilován Anikó, Orosháza, Tas u. 8. III. 10. (5900). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Kakukktojás. Két jól ismert, jeles magyar költő négy-négy versének címe szerepel a rejtvényben (1–4. és 5–8.). Az egyikről tudjuk, hogy alsó és középiskoláit Debrecenben végezte, a másiktól pedig azt, hogy tizenkét éves koráig már mind anyját, mind apját elvesztette. A felsorolt verscímek közül azonban egy-egy „felcserélődött”, jelenlegi helyén tehát kakukktojásnak számít. Olvasóink feladata: megtalálni a két költő nevét s rálelni a két kakukktojásra. Az elsőnek teljesítéséért 5–5 pont, a két kakukktojás megtalálásáért pedig 4–4 pont jár. A teljes megfejtés tehát 18 pontot ér!

I.

- Köszöntő
- Parton
- Ripacs
- Este

II.

- Hajnal
- Emlék
- Hőség
- Erdő

II. Betűcserebere. Rejtvényünkben tíz meghatározáspárt közlünk. Mindegyik definícióra egyetlen szó a megfejtés, de a meghatározáspárok tagjaira adandó válaszoknak egymással is szoros kapcsolatban kell lenniük: ugyanazokból a betűkből kell állniuk, csupán a betűk sorrendje térhet el egymástól. (Egy példa, szemléltetésül: pénzárca – tartózkodó. A megfejtés: erszény és szerény.) Minden helyesen megfejtett pár 1 pontot ér. Aki mind a tíz kérdéspárra helyesen válaszol, az a megfejtett szópárok első tagjának kezdőbetűit összeolvastva egy matema-

tikai kifejezésre bukkan. Aki ezt is beküldi, további 10 pontot szerezhethet, vagyis a telitalálatos megfejtés értéke 20 pont!

1. Az aranykoporsó című regény szerzője (Ferenc) – az örök város:

2. Idény – várát egyik népballadánkból ismerhetjük:

3. Falu Szentgotthárd közelében – a tömegében hazánkban élőkkal rokonszenvező:

4. Folyó, amely Titelnél egyesül a Dunával – háztartási eszköz:

5. Tóth Árpád szülővárosa – örlemény:

6. Ibsen drámája – síkság:

7. Ritka női név – a Fekete-tengerbe ömlő folyammal kapcsolatos:

8. Drótkötéllel vontatott jármű – nem darabra, hanem súlyra mért:

9. Katona József drámájának szereplője – mérkőzések eredményeire való fogadás:

10. Ősi mesés történet – ebben a városban írta Gárdonyi az Ida regényét:

III. Középen a lényeg! A feladat az ábra függőleges sorainak kitöltése. Ha ez hibátlanul sikerült, akkor a középső – vagyis a negyedik – vízszintes sorból egy 200 éve született költő és szerkesztő egyik legismertebb versének címét olvashatjuk ki. A szerző nevéért 8, költeménye címéért ugyancsak 8 pont jár, a helyes megfejtés tehát 16 pontot ér.

1. A Radetzky-induló zeneköltője; 2. E szigeten született Napóleon; 3. A verbunkoshoz hasonló régi tánc; 4. Katonai ítéletmondó; 5. Ezredes, régies szóval; 6. Hadihajó is, képernyő is lehet; 7. Tüzérségi lövedék; 8. Katonáskodásra hívás; 9. A turini remete

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Lili logikája című túlloldali rejtvény csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtésért 25 pont jár.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 79 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A feladványok megoldását **2012. december 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények készítői:

Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.), Takács István (II.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (71.)

Nem szótározott szavak tárháza

LILI LOGIKÁJA
– Képzeld, anyu, ma tűz volt az oviban, és úgy kellett kimenteni minket!

– Ez borzasztó, kislányom!
– És mondd, anyuci, a túzoltó bácsiknak is lehet ikerterhességük?

– Nem, az képtelenség.
– Érdekes, pedig volt egy közöttük, aki...

(A gyerek szavainak folytatását az ábra fő sorában rejtettük el.)

RÓMA FOLYÓJA	A CSAT- TANÓ BEFEJE- ZÉSE	RANGOS TELEPÜ- LÉS CENTRUMA	HÁZORZÓ ÁLLAT	HOZZA- TARTOZÓ	ZSÓKA, ERZSÓK	
A TÁRGY RAGJA						
PRESSER ...; ZENE- SZERZŐ, ZENÉSZ			ÜRES KÉZ!			
PÁROSAN NYER!			MADRIDI SPORT- KLUB			
Ó KÖVET- KEZIK LÁNGÉSZ						
A KILO SZÁZAD- RÉSZE						
FÉLIDŐ VEGE!				ÚJRA- MÁZOLÁS	A KÉN VEGYJELE MÉTER, RÖVIDÍVE	SZÍVRE, MÁJRA VO- NATKOZÓ KÖTŐSZÓ
			SZERZE- TESI CSUKLYA CSAPDA			TÁVOLRA MUTATÓ SZÓCSKA
				KÉRDŐ- SZÓCSKA		HÁZVÉGI!
				ŐSI HÓNAP		BILJÁRDÓ- ZÓ LÖKÖ- RÚDJA
MALOMBA VÍZ		AZ ILLETŐ		AM. AUTÓ- MÁRKA		FEGYE- LEMRE INTÓ
KÖRZET KÖZEPE!		ELEMÉR, BECÉZVE		MEGSZE- GYENÍTÉS		
SZAMÓCÁ- BÓL FŐ- ZÓTT GYÜ- MÖLCSÍZ						
TALICS- KÁN SZÁLLÍT			KERTI VIRÁG			
			FAJTA- TISZTA LÓ			
ISTÁLLÓI BERENDE- ZÉS					FORRASZ- TÓFÉM	
					KESERŰEN GÜNYOS	
BETÉTI TÁRSÁG, RÖVIDÍVE		AZ ORRA- HOZ, NEP.				RÓMAI 500-AS
		AMELY IDŐBEN				ELLEN- ÁLLÓ
BELGA AUTÓK JELZÉSE		AZ ALJÁHOZ KOTOR URÁN				
					BAKONY- ALJAI HELYSÉG	
BEFÖZŐ- CELOFÁNT RÖGZÍT					NŐI NÉV	
IPSZILON IDŐ UTÁN ERKEZIK		DARVAS ... (SZÍNHÉZ)		EGYKORI ÁLLAM		
		LAUREN- CIUM		KÉNYE- LEM		
HIBA, LATIN SZÓVAL					FILMBELI ÜRMANÓ	
EJTSD, RÖVIDÍVE					TE ÉS TÁRSAID	
				ZENÉSZ OLVASSA! TOLATNI KEZD!		
SPANYOL AUTÓJEL		SORVÉGI!		FIZIKUS (ISTVÁN, 1886–1953)		
KÉS VÉGEI!		MIKA ...; FINN AUTÓS		GRAMM		
LABDÁT SZÉLRŐL ÍVEL ...-BE			ÜTŐS JÁTEK			FEL IV!
			TÉLI CSAPADÉK		ÜREG, TÁJ- SZÓVAL	JAPÁN SZIGET (IKI)
			TOKOD HATÁRAI!	HAJNAL- KÓ		
				LAOSZ RÉSZE!		
SPORT- MEZ	H					

arc – ember (a szlengben). Pl. „Az arc mindennap hangosabban beszélt” (Temesi Ferenc: Szabados Bartók. ÉS, 2012. jún. 1.)

bioüzemanyag – a bioetanol általános megnevezése (Magyar Nemzet, 2012. jún. 11.)

csili-vili – csillogó-villogó (pl. üzlet)

csühös – kisvasút (pl. Zalában)

élelmiszer-szobrászat l. **gyümölcsfaragás**

fogyasztói csoport – Dél-Amerikából indított kereskedelmi tevékenység, melynek lényege, hogy a tagoktól pénzt gyűjtenek közös kasszába, amelyet sorsolás útján újraosztanak

gasztrodizájn l. **gyümölcsfaragás**

gyümölcsfaragás – sajátos ételdíszítés távol-keleti hagyomány alapján. Eredménye a **gyümölcsszobor**. A gasztrodizájn (ételdíszítő) kultúra része. (Népszabadság, 2010. szept. 6.) Változatai: **élelmiszer-szobrászat**, **zöltség- és gyümölcsfaragás**.

gyümölcsszobor l. **gyümölcsfaragás**

irattapucs – irattároló. Papírútlevekben használt kifejezés.

Kikea – a Kika bútoráruház (az IKEÁ-val, a másik bútoráruházzal összevont) tréfás megnevezése

kiterjesztett öngyilkosság – a halált választó (öngyilkos) ember másokat (pl. szeretteit) is megöli (Népszabadság, 2012. ápr. 30.)

kőváros – az épített város megnevezése szemben a zöld várossal (Baán László, Heti Válasz, 2012. jún. 21.)

közügyér – politikus, a közügyek képviselője (a nyelvújítási **külfügér** 'külfügyminiszter' mintájára)

madaras Tesco – az Auchan áruház megnevezése emblémája alapján

nagyifon – idős embereknek való, nagygombos mobiltelefon (Népszabadság, 2012. jún. 11.)

nagyivás – legalább ötféle italnak egymás utáni fogyasztása (Népszabadság, 2012. jún. 21.)

oligarcha – eredetileg: hatalmaskodó főúr, főnemes, esetleg kiskirály; új jelentése: (különösen kormányközeli megrendelésekből meggazdagodott) újjgazdag (Greccsó Krisztián, ÉS, 2012. ápr. 20.)

örömhormon – az endorfin magyar elnevezése (Magyar Nemzet, 2012. márc. 19.)

pellet – fazúzalék; kis részecskékre aprított, őrölt, majd összepréselve hasznosított hulladék; angol eredetű szó

plágónia – muskátli (Székelyföld, Kányádi Sándor, Magyar Nemzet, 2012. ápr. 21.); valószínűleg a görög eredetű **pelargónia** növénynév népiesen módosult változata

romkocsmá – belvárosi, romos udvarokban kialakított vendéglátóhely; „hátrányból faragtunk előnyt” – mondja rá a pesti ember.

A rovat 1998–2010. közötti anyagát tartalmazza: Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések. Szerk.: Balázs Géza. Inter-MSZT, Budapest, 2010. Új idegen szavak magyarítását megnézheti vagy ajánlhatja a www.szomagyarito.hu honlapon.

B. G.

balazsge@due.hu

1. A figura etymologica története nyelvünkben

A figura etymologica anyanyelvünk múltjában és jelenében egyaránt fellelhető nyelvi jelenség. Definíciója, besorolása körül azonban ma is vita folyik. D. Máta Mária felveti a kérdést, hogy vajon hol vannak a figura etymologica határai. Lehet a pályamű témája a bőséges szakirodalom alapján ennek a nyelvészeti vitának a rendszerezett bemutatása. A másik lehetőség, hogy a pályázó a mai nyelvhasználatban mutatja be a jelenség természetét. Elsősorban köznyelvi példák gyűjtését várjuk. A vizsgálódás ebben az esetben kiterjedhet az alakzatnak a szókincsben, az élőbeszédben, a frazeológiában, az írott sajtóban stb. betöltött szerepére, arányára. Az irodalmi nyelvben fedezhetők fel a legnagyobb bőségben a példák, most azonban ne forduljon ebbe az irányba a pályázó.

Szakirodalom:

D. Máta Mária: A figura etymologica kutatásának történetéből. In: Laczkó K. szerk., *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Bp. 1995. 287–92; Uő.: A figura etymologica értelmezésének és rendszerezésének kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 119. 1995: 52–61; Uő.: A figura etymologica típusai. *Magyar Nyelv* 91. 1995: 411–20;

Keszler Borbála: A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái. *Magyar Nyelvőr*, 119. 1995: 293–308.

Fónagy Iván: Alakzat. In: *Világirodalmi lexikon I.* Főszerk.: Király István. Akadémiai, Budapest, 1970. 146–7;

Gáspári László: A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése. *Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.* 13.

Fábián Pál–Szathmári István–Terestyéni Ferenc: A magyar stilisztika vázlatja. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989;

Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv stilisztikája. *Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996;*

Uő.: A variabilitás és változás néhány esete a mai magyar nyelvben. In: Balázs G., A. Jászó A., Koltói Á. (szerk.): *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002. 342–6.

http://enciklopedia.fazekas.hu/retorika/Figura_etymologica.htm

http://www.napkut.hu/naput_2006/2006_04/089.htm

Kerner Anna

2. Nép és nyelv. A puszták népének nyelvhasználata

Illyés Gyula műve alapján

A feladat: rajzolják meg azt a nyelvi világot, amely a „puszták népének” sajtója volt Illyés Gyula Puszták népe című könyve szerint. Mutassák be az idetartozó nyelvi elemeket és nyelvhasználati módokat, a nyelvi tevékenységeket és a hozzájuk kapcsolódó attitűdöket, szemléletmódot. Gyűjtsék össze a könyv alapján e nép szavait, kifejezéseit, a verbális anyag nonverbális kísérőit, valamint a nyelvi tevékenységeik jellemzőit, a pragmatikai háttereket. Lehet a teljességre törekedni, hiszen egy zárt egység feldolgozásáról van szó. Illyés Gyula műve a keret, illetőleg a benne ábrázolt Tolna megyei pusztai lakosság életének nyelvi vonatkozásai a 20. század első évtizedeiben. A könyvben sűrítve is, elszórtan is sok ilyen leírás, idézés vagy kisebb megjegyzés van: köszönések, káromkodás és tiszta beszéd, ezekkel kapcsolatos elvárásai; alkalomhoz kötött, szokásszerű, hagyományozódó kifejezéseik, olvasás, könyvek, hozzájuk való viszony; beszédesség, hallgatagság és háttérük; parancsolás, rátarti válaszadás; csipkelődések a beszédben stb. Szó esik például arról, mi a „szótlan víz”, kik azok a „mostgyöttek”, milyen a „májfa” kitáncolása, és hogy miért emelkedik fel a székről, aki a juhászságról beszél, vagy arról, hogy szándékosan goromba szavak is kisérik a jótettet.

A nyelvi és nyelvhasználati tények bemutatásának módját, rendjét mindenki maga alakíthatja ki, lehet részletezni is valamit ezen belül, nem feledkezve meg közben arról, hogy a teljes kép megadása is feladat.

Szociográfiai igénnyel megírt, saját emlékekből építkező írói mű a dolgozatuk forrása, attól az Illyés Gyulától, akiről tudjuk, hogy az anyanyelv sokat foglalkoztatta. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezen a közvetítésen keresztül jutunk el a népnyelv e korban és térben behatárolt szegletének megismeréséhez. De ne feledjék el, hogy nem Illyés Gyulát és művét kell most bemutatniuk, hanem azt, amit általa meg tudhatunk néperől, népének nyelvéről. Forrásként az Illyés-mű sok kiadása közül bármelyik megfelel, a legkönnyebben hozzáférhető az Osiris Kiadó diákkönyvtár sorozatának kötete (Budapest, 2005). Analógiaként, összevetésként felhasználhatók Eperjessy Ervin könyvei: *Puszták népe a Zselicben 1900–1950*. (Budapest, 2006) és *Regionális cselédszótár*. (Kaposvár, 2010).

Gallasy Magdolna

3. A nyelvi paródia eszköztárának bemutatása két szabadon választott kortárs életműben

A jó paródia olyan, mint az esszencia. Megfelelő alapanyagból, igazi hozzáéréssel, műgonddal létrehozott „párlat”: stílusbravúr. Alapja egy ember, egy mű, egy jelenség vagy szervezet jellemző vonásainak eltűlése. Szükséges hozzá a feltétlen műismeret, a nyelvertertő készség és a komikus lehetőségek legteljesebb kihasználása. „A paródia előtérbe állítja a stílust, és háttérbe szorítja a tartalmat.” (Fónagy Iván) A magyar irodalomban többféle parodisztikus hagyomány létezik. A XIX. századi romantikus előképek után Karinthy Frigyes „irodalmi karikatúrái, tréfái” jelentik a nyitányt, melyben a szépreményű pályakezdő az Így írtok ti paródiáival kritizálja kora írói társadalmát. A folyamatosan bővülő korszakos műnek számos rájátszása keletkezett a továbbiakban: Lovász Károly: *Így nyírtok ti* (1913), Tímár György: *Nem én írtam!* (1979), Uő.: *Ezt sem én írtam!* (1983), Reményi József Tamás–Tarján Tamás: *Írtok ti így?* (1980) és Király Levente: *Így írtok én* (2004).

A paródia története nemcsak tollharcok története, hanem jellegzetes irányzata a beszéd paródiája, a halandzsza. A kezdőpont itt is Karinthy (még a szót is ő alkotta), a későbbiekben azonban az avantgárd és nonszensz költészet keretein belül jelenik meg, és a mindennapi élethez kapcsolódva a folklórban, ráolvasások, kiszámolók, csúfolók formájában is.

A harmadik vonulat korunk nyelvi és stílusregisztereket keverő ironikus beszédmódja. 2004-et a kritika „a paródia évének” nevezi, elsősorban az *Előretolt Helyőrség* című erdélyi irodalmi folyóirat köré csoportosuló szerzők művei alapján. A közönség érdeklődését gyakran a torzképek keltik fel az eredeti mű iránt. Néhány éve népszerű a dumaszhízi forma, amely egy sajátos nyelvi játékeret hozott létre a szövegvontástól a magyar nyelvjárások közti különbségek felhasználásáig.

A dolgozatíróknak azt tanácsoljuk, hogy elsősorban a nevetetés, a megidézés és a kritika nyelvi viszonyainak feltárására törekedjenek. Az írói szándék mellett vizsgálják a befogadói oldalt is. A pályamű mellékleteként ne feledjék közölni a felhasznált szövegeket, ezért javasoljuk az ésszerű és gondos szövegválogatást. Az elméleti felkészüléshez ajánljuk a <http://irodalom.elte.hu/villany-spenot> oldalait és a Matúra Klasszikusok sorozat Karinthy Frigyes *Így írtok ti* kötetének (IKON Kiadó, 1994) kiegészítő fejezeteit.

Szarvas Rita

